

Ανιστόρητοι ή εμπαιθείς; του Κωνσταντίνου Χολέβα, Πολιτικού Επιστήμονα. Όπως κάθε χρόνο έτσι και φέτος ο εορτασμός της 25ης Μαρτίου 1821 συνοδεύθηκε από τη μονότονη προσπάθεια κάποιων « προοδευτικών» να ξαναγράψουν την Ιστορία. Μόνιμος στόχος των συγκεκριμένων διανοουμένων και αρθρογράφων είναι το Κρυφό Σχολειό. Το χαρακτηρίζουν μύθο και το χλευάζουν. Προφανώς είναι ανιστόρητοι ή εμπαιθείς ή και τα δύο μαζί. Αντιλαμβάνομαι ότι οι στόχοι τους είναι δύο. Πρώτον να υποβαθμίσουν τον πατριωτικό ρόλο της Εκκλησίας και δεύτερον να εξωραΐσουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία και να την παρουσιάσουν φιλελεύθερη και ανεκτική.

Ας έλθουμε στον πρώτο στόχο τους. Τους ενοχλεί η υπενθύμιση ότι στα δύσκολα χρόνια της δουλειάς η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι κληρικοί ανέλαβαν την εκπαίδευση και την εθνική αφύπνιση των υποδούλων. Δεν θα καταφύγουμε σε μαρτυρίες Ελλήνων της εποχής εκείνης. Θα θυμίσουμε τι έγραφε σε επιστολή του ο Ρωμαιοκαθολικός Γκέρλαχ, πάστορας της Γερμανικής Πρεσβείας της Κωνσταντινουπόλεως το 1575. Αντιγράφουμε από το σπουδαίο σύγγραμμα του συγχρόνου μας Γερμανού Ρωμαιοκαθολικού κληρικού και Νεοελληνιστή Γκέρχαρντ Ποντσκάλσκι « Η Ελληνική Θεολογία επί Τουρκοκρατίας», ελληνική έκδοση Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, 2005): « Πουθενά σε ολόκληρη την Ελλάδα δεν ευδοκίμει η μελέτη. Δεν υπάρχουν δημόσιες ακαδημίες ή καθηγητές, με εξαίρεση τα κοινά σχολεία, όπου διδάσκονται τα αγόρια ανάγνωση με το Ωρολόγιο, την Οκτώηχο, το Ψαλτήριο και άλλα βιβλία που χρησιμοποιούνται στις ακολουθίες. Ελάχιστοι όμως από τους ιερείς και τους μοναχούς κατανοούν πραγματικά αυτά τα βιβλία» (σελ. 86). Να, λοιπόν, που ένας Γερμανός κληρικός του 16ου αιώνας, ο οποίος δεν είχε κανένα λόγο να κατασκευάζει μύθους υπέρ του Ορθοδόξου κλήρου, παραδέχεται σε επιστολή του προς τον Γερμανό λόγιο Μαρτίνο Κρούσιο, ότι οι μοναχοί και οι κληρικοί ήταν οι μόνοι που αγωνιζόντουσαν κατά την περίοδο εκείνη να μορφώσουν τα Ελληνόπουλα, παρά τα δικά τους μορφωτικά κενά. Ερχόμαστε τώρα στην προσπάθεια των κατασκευαστών της «προοδευτικής Ιστορίας» να εξωραΐσουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Υποστηρίζουν ότι δεν υπήρχε καταπίεση εις

βάρος της παιδείας των Ρωμηών. Ας δούμε όμως πώς περιγράφει το κλίμα του 17ου αιώνας ένας επιφανής Έλληνας που τελικά έχασε την ζωή του λόγω της υπερβολικής τόλμης του. Καταθέτουμε τη μαρτυρία του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου Λουκάρεως, ο οποίος στραγγαλίστηκε το 1638 από τους Τούρκους. Έγραφε το 1616 σε μία πραγματεία του- προκήρυξη προς τους Έλληνες: « Ημπορούσι να ειπουν οι Λατίνοι... μάθημα και σοφίαν δεν έχετε, αμή είσθε δούλοι και έχετε τους Τούρκους πάνω από τα κεφάλια σας... Όσον πως δεν έχομεν σοφίαν και μαθήματα αλήθεια είναι... Η πτωχεία και η αφαιρέσεις της βασιλείας μας το έκαμαν και ας έχωμεν υπομονήν». Ομολογεί ο Πατριάρχης με αρκετό θάρρος ότι οι Έλληνες δεν είχαν « μαθήματα», δηλαδή σχολεία, διότι ήσαν υπόδουλοι. Έχασαν το κράτος τους και λόγω εχθρικής καταπίεσης δεν μπορούν να μορφωθούν, με αποτέλεσμα να τους ειρωνεύονται οι Δυτικοί Χριστιανοί.

Επισημαίνουν οι αμφισβητίες: Μα καλά τον 18ο αιώνα έχουμε πλέον αξιόλογα ελληνικά σχολεία στα Γιάννενα, στην Κοζάνη, στην Σμύρνη, στο Άγιον Όρος κλπ. Και ο Πατροκοσμάς σχολεία ίδρυε. Απαντούμε ότι την εποχή εκείνη είχε χαλαρώσει κάπως η Οθωμανική αυθαιρεσία λόγω πιέσεων έξωθεν. Όμως και τότε ακόμη υπήρχε ανάγκη για κρυφά μαθήματα. Γιατί; Την απάντηση δίνει ο Γάλλος δημοσιογράφος Ρενέ Πυώ στο βιβλίο του « Δυστυχημένη Βόρειος Ήπειρος» (ελληνική έκδοση ΤΡΟΧΑΛΙΑ, Αθήνα χ.χρ.): Ο Πυώ ακολούθησε το 1913 τον Ελληνικό Στρατό που απελευθέρωσε την ενιαία Ήπειρο και διηγείται τι άκουσε σχετικά με την Τουρκοκρατία στο Αργυρόκαστρο: « Κανένα βιβλίο τυπωμένο στην Αθήνα δεν γινόταν δεκτό στα σχολεία της Ηπείρου. Ήταν επιβεβλημένο να τα προμηθεύονται όλα από την Κωνσταντινούπολη. Η Ελληνική Ιστορία ήταν απαγορευμένη, Στην περίπτωση αυτή λειτουργούσαν πρόσθετα κρυφά μαθήματα, όπου ο νεαρός Ηπειρώτης μάθαινε για τη μητέρα πατρίδα, διδασκόταν τον εθνικό της ύμνο, τα ποιήματά της και τους ήρωές της» (σελ 126). Ένας Γάλλος πολεμικός ανταποκριτής καταγράφει χωρίς φόβο και πάθος την τουρκική πολιτική στον τομέα της παιδείας στις αρχές του προηγούμενου αιώνας. Κρυφά μαθήματα για τα ελληνόπουλα. Αυτή είναι η αλήθεια, την οποία οι δήθεν προοδευτικοί θέλουν να αγνοούν. Προτιμούν να εμφανίζονται και ανιστόρητοι και εμπαθείς. Κ.Χ. 28/3/2006, http://www.ecclesia.gr/greek/News/daily_news/watchpress_holevas_empatheis.htm

Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος: εδώ στην Ελλάδα, μιλούμε για το κρυφό σχολειό, το οποίο ιδίως κατά τους δύο πρώτους αιώνες της δουλείας ήταν τα μοναστήρια που ήταν σε απομονωμένα μέρη όπου κατέφευγαν τα Ελληνόπουλα μη υπάρχοντας άλλου σχολείου για την διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας, κατέφευγαν εκεί για να διατηρήσουν την ιστορική τους συνέχεια, την πίστη τους στην Θρησκεία τους, και την προσήλωσή τους στα γράμματα. Οι δύο πρώτοι αιώνες της Τουρκικής κατοχής ήταν πολύ δύσκολοι και πολύ σκληροί. Αργότερα στους επομένους δύο αιώνες επετράπη μια σχετική ελευθερία αλλά και πάλι υπό επαχθείς όρους.

http://www.ecclesia.gr/greek/holySynod/holysynod.asp?id=789&what_sub=d_typou

ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΛΗΘΕΙΑ Ή ΜΥΘΟΣ; Πρόκειται για χαλκευμένο μύθο», μας λένε, επηρμένοι «διανοούμενοι», πολύξεροι δημοσιογράφοι, ιστορικοί του γλυκού νερού, άνθρωποι στρατευμένοι όλοι τους σε μια ξοφλημένη ιδεολογία, επιμένουν σώνει και καλά να μας «διαφωτίσουν»: «Κρυφό Σχολείο δεν υπήρξε». «Ποτέ οι Τούρκοι δεν παρεμπόδισαν την ίδρυση ελληνικών σχολείων». Ομολογώ ότι με συγκινεί το πάθος των αυτόκλητων

συνηγόρων να υπερασπιστούν τους καημένους τους Τούρκους, γνωστότατους στην ιστορία για την ευαισθησία τους στα γράμματα και τον πολιτισμό γενικά! Όμως: Ο Ιωάννης Ρίζος Νερουλός (1778-1850) παρατηρεί ότι κατά τόπους απαγορευόταν η ίδρυση σχολείων. Αλλά και η συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774) καταχωρώνει επίσημα το προνόμιο των ραγιάδων να ιδρύουν σχολεία, διότι ακριβώς συχνά παρεμβάλλονταν εμπόδια. Υπάρχει, εντούτοις, και το δημοτικό τραγουδάκι «Φεγγαράκι μου λαμπρό...», που ο Φωριέλ το πρωτοάκουσε το 1824 –πάνω στη βράση της επανάστασης– και που φυσικά είχε πλαστεί πριν από πολλά–πολλά χρόνια. Επιπλέον όμως υπάρχουν –υποδεικνύονται ως σήμερα– συγκεκριμένοι χώροι, όπου, κατά προφορική παράδοση, είχαν λειτουργήσει Κρυφά Σχολεία. Αναφέρω μερικούς: Μονή Φιλανθρωπινών στα Γιάννενα, μονή Φιλοσόφου στη Δημητσάνα, μονή Αγίας Τριάδας στην Τήνο, μονή Πεντέλης, Μακρυνίτσα Πηλίου, Σιάτιστα κ.ά. Αλλά και ο περιηγητής Γκέρλαχ διηγείται ότι το 1572 είδε τον κληρικό γερο–Μαλαξό να διδάσκει στο σπίτι του, σ' ένα εξαθλιωμένο δωμάτιο. Ας λένε ό,τι θέλουν οι όψιμοι αρνητές στον 20ό αιώνα. Φαίνεται ότι το σκοτάδι της ιδεολογικής σκλαβιάς είναι χειρότερο καμιά φορά και από εκείνο της εθνικής σκλαβιάς. (Συρραφή–ελαφρά διασκευή από άρθρο Ι. Α. Νικολαΐδη στο περιοδικό «ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΣ», Μάρτιος 2001, αρ.φυλ. 663, σελ. 59).
http://www.panellines.gr/afieromata/peri_istorias.htm

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ - ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΡΥΦΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ.

«Η φυλή μας, σε σας Κρυφά Σχολεία, οφείλει την ανάστασή της», Ιωάννης Μουρέλλος, Ιστορικός. «Το Κρυφό Σχολείο καλλιεργούσε και δυνάμωνε την εθνική συνείδηση...Πνευματικό σκοτάδι, τα πρώτα χρόνια». Ηλίας Βουτιεριδής, Ιστορικός. «Οι δύο πρώτοι αιώνες ήταν ο καθαυτός καιρός του Κρυφού Σχολείου», Θανάσης Πετσάλης – Διομήδης. «Κατά τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας, εις τα απομακρυσμένα μοναστήρια, καλόγεροι edίδασκαν τα Ελληνόπουλα και βραδύτερον η Ελλάς γέμισε σχολεία», Διονύσιος Κόκκινος, Ιστορικός κ Ακαδημαϊκός. «Ω!!! Πόσον ωραία ήσαν αι σεληνοφεγγείς νύκτες, καθ' ας ο παις μετέβαινε εις το σχολειον εν τη εκκλησία!!!», Σπύρος Λάμπρος, Ιστορικός. «Εις την Εκκλησίαν μας οφείλομεν το αληθώς σωστικόν Κρυφό Σχολείο», Κ. Κολοβίνης. «Οι Διωγμοί των Τούρκων τυρράνων ανάγκαζαν τα Ελληνόπουλα να πηγαίνουν κρυφά σε μοναστήρια και ξωκκλήσια και σε σπηλιές και σε απόκρυφα μέρη να μαθαίνουν γράμματα, για να παίρνουν το πρώτο φως της γνώσης. Οι χώροι αυτοί αποτελούσαν τα «Κρυφά Σχολεία» της Τουρκοκρατίας», Χρ. Στασινόπουλος, Λεξικό Ελληνικής Επανάστασης του '21. «Οι Τούρκοι ούτε ίχνος παιδείας αφήκαν... με την ελπίδα να λησμονήσουν οι Έλληνες τα πάντα και να εκτουρκισθούν. Η εκκλησία κρυφώς και συνωμοτικώς ανέλαβε να διατηρήσει «σαν σπίθα κρυμμένη στη στάχτη την παιδεία του Έθνους» και «Ο Δούρειος Ίππος δια την κάθαρσιν ήτο η Ορθοδοξία, οι κοινότητες, το Κρυφό Σχολείο και ο εμπορικός στόλος των υπόδουλων Ελλήνων», Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος, Ακαδημαϊκός, καθ. Φιλοσοφίας, Ιστορικός, Πολιτικός <http://www.kryfo-sxoleio.gr/pg03.htm>

Το Κρυφό Σχολείο

[Η σκοτεινή περίοδος της Τουρκοκρατίας απετέλεσε μία ιδιαίτερα λαμπρή πνευματικά κι εκπαιδευτικά περίοδο για την Ιερά Μονή Πεντέλης. Η καταπίεση των αλλόθρησκων κατακτητών με την κατα καιρούς απαγόρευση της παραμπόδισης της εκμάθησης και χρήσης της ελληνικής γλώσσας, αλλά και της απρόσκοπτης άσκησης των ορθοδόξων λατρευτικών

δικαιωμάτων και ποιμαντικών δραστηριοτήτων των υπόδουλων Ελλήνων, κατελύετο συστηματικά στο Μοναστήρι αυτό. Κι αυτό χάρη στους φωτισμένους και θαρραλέους ασκητές μοναχούς, που πιστοί στην ελληνική δημοκρατική παιδεία της δια βίου εκπαίδευσως, και στην χριστιανική ελευθερία και αγάπη, αφήφησαν απειλές και κινδύνους, και λειτούργησαν με επιτυχία το Κρυφό Σχολειό.

Με τη βοήθεια των θρησκευτικών και λατρευτικών βιβλίων που οι μοναχοί διέθεταν, τα παιδιά της περιοχής, κυρίως δε, παιδιά κλεφτών και αρματολών που ήταν αναγκασμένα να κρύβονται για να γλιτώσουν από το εκδικητικό μένος του κατακτητή σε βάρος των γονέων τους, μάθαιναν γραφή και ανάγνωση. Ταυτόχρονα, κοινωνούσαν στα ιδανικά της ελευθερίας, βίωναν την πίστη στο Θεό και την εμπιστοσύνη στους λειτουργούς του που έμπρακτα απεδείκνυαν την εν Χριστώ αγάπη, την ορθόδοξη πνευματικότητα, την εκτίμηση της αξίας των ελληνικών γραμμάτων. και φυσικά διδάσκονται την Ιστορία του Ελληνικού γένους. Στο Κρυφό Σχολειό δίδαξαν επιφανείς μορφές όπως ο Βησσαρίων Ρούφος (μετέπειτα καθηγητής στην Σχολή Ντέκα), και ο Νεόφυτος Μεταξάς, μετέπειτα Μητροπολίτης Αθηνών. Σημειώνουμε δε, ότι, οι μοναχοί της Ιεράς Μονής Πεντέλης ήταν διδάσκαλοι τόσο στην περίφημη Σχολή Ντέκα που ιδρύθηκε το 1750 στην Αθήνα όσο και στην Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών που ιδρύθηκε το 1814 με την βοήθεια των μονών Πεντέλης, Πετράκη και Καισαριανής.

Το Κρυφό Σχολειό λειτούργησε μέχρι το 1821 ως τέτοιο, και με την απελευθέρωση της χώρας από τον Οθωμανικό ζυγό, έγινε «φανερό» - ημερήσιο σχολείο, μέχρι το 1920, οπότε η Κοινότητα Πεντέλης απέκτησε το πρώτο επίσημο δημόσιο σχολείο. Χωροταξικά, μουσείο του Κρυφού Σχολείου βρίσκεται ανατολικά της κυρίας εισόδου της Ιεράς Μονής, στην ίδια πλευρά όπου υπάρχει μία άλλη είσοδος που οδηγεί στην υπόγεια κρύπτη της Μονής. Πρόκειται για ένα πολυδαίδαλο σύστημα διαδρόμων που βρίσκεται κάτω από την εσωτερική αυλή, είναι λιθόκτιστο (αργολιθοδομή) και καλύπτεται με ημικυλινδρικές καμάρες. Οι διάδρομοι αυτοί οδηγούν σε ένα χώρο ορθογωνίου σχήματος διαστάσεων 6 μέτρων επί 4 μέτρων περίπου, στον οποίο υπάρχει αναπαράσταση της εικόνας της διδασκαλίας στο κρυφό σχολειό..]

<http://216.239.59.104/search?q=cache:oVyZCVtwW6gJ:www.monipendelis.gr/school.htm+%CE%A4%CE%9F+%CE%9A%CE%A1%CE%A5%CE%A6%CE%9F+%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%9B%CE%95%CE%99%CE%9F&hl=el&gl=gr&ct=clnk&cd=5>

Κρυφό Σχολειο

Το Κρυφό Σχολειο

Κατά τους κοινοβιακούς κανόνες ο μοναχός αποβλέπει στην προσευχή και στην άσκηση αλλά προσφέρει και τις υπηρεσίες του στη μονή του κατά τα Βυζαντινά όμως πρότυπα μετέχει και στην υψηλότερη αποστολή της μονής που συνοψίζεται στο τρίπτυχο φιλανθρωπία-τέχνη-παιδεία. Το τρίτο στοιχείο αποτελεί και τη μεγάλη προσφορά της Μονής Φιλοσόφου. Σε μια εποχή που δεν έχει αναπτυχθεί η τυπογραφία, οι λόγιοι μοναχοί αντιγράφουν κώδικες και σχηματίζουν βιβλιοθήκες χειρογράφων.

Το Έθνος όμως, κατά τους δύο πρώτους αιώνες μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, δεν είχε παιδεία. Όμως το γεγονός ότι στη μονή υπάρχουν εγγράμματοι μοναχοί στα μέσα του 16ου αι. σημαίνει ότι οι παλαιότεροι μοναχοί διδασκαν τους νεώτερους. Γιατί όμως μόνον τους μοναχούς και όχι και όποιον άλλον ήθελε να μάθει γραφή και ανάγνωση.

Οι υπόδουλοι Έλληνες μόνον την παιδεία είχαν να αντιτάξουν στη βία, στον εξισλαμισμό, στο παιδομάζωμα του κατακτητή. Οι νέοι καταφεύγουν στο μοναστήρι για να μάθουν να διαβάζουν και να ψάλλουν και βέβαια δεν το κάνουν φανερά και απροκάλυπτα αλλά με προφυλάξεις και συχνά της νύχτα φεγγαράκι μου λαμπρό, φέγγε μου να περπατώ λέει το προεπαναστατικό τραγούδι και ο υπόδουλος λαός έδωσε στο Μοναστήρι τον πιο τιμητικό τίτλο: το Κρυφό Σχολειό.

Η παράδοση αυτή συνεχίστηκε και το μοναστήρι παιδευτήριο του υπόδουλου Έθνους στελέχωσε Εκκλησία και Παιδεία, αφού οι τρόφιμοι της Μονης Φιλοσόφου γίνονταν δάσκαλοι, αρχιερείς και πατριάρχες. Από τους αποφοίτους της Σχολής της Μονής Φιλοσόφου οκτώ έγιναν Πατριάρχες. Ο τελευταίος, ο Γρηγόριος ο Ε΄ για τον οποίο η αγχώνη στήθηκε ανήμερα το Πάσχα 10 Απριλίου 1821, στη Κεντρική πύλη του Πατριαρχείου της Κων/πολεως.

Αλλά και 78 αρχιερείς μαθήτευσαν στη Σχολή. Μεταξύ αυτών ο εθνεγέρτης Παλαιών Πατρών Γερμανός και νωρίτερα ο Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Ανανίας που θανατώθηκε το 1764 για τη συμμετοχή του σε προετοιμασία επαναστατικών κινήσεων.

<http://www.dimitsana.net/index.php?/gr/content/view/full/151>

<http://www.space.noa.gr/hellinomnimon/schools.htm>

Σύμφωνα με μία παραδοσιακή αντίληψη, οι ποικίλες εντάσεις, οι διακρίσεις και οι κατατρεγμοί που υφίσταντο οι υπόδουλοι Έλληνες από τους Τούρκους, τους ανάγκαζαν συχνά να καταφεύγουν σε κρυφά σχολεία, προκειμένου να διδαχθούν τα παιδιά τους γραφή ανάγνωση, αριθμητική, στοιχεία της ελληνικής Ιστορίας. Η επίσημη πολιτική των σουλτάνων κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας επέτρεπε την ελεύθερη ίδρυση και λειτουργία ελληνικών σχολείων κάθε βαθμίδας. Οι κατά τόπους πασάδες όμως, οι οποίοι διέθεταν μεγάλη αυτονομία στην άσκηση πολιτικής, ήταν συχνά απρόθυμοι να επιτρέψουν τη λειτουργία σχολείων σε μεγάλη κλίμακα. Επίσημη απαγόρευση δεν υπήρξε ποτέ. Αλλά τα σχολικά κτίρια μπορούσαν να δημευτούν και οι μαθητές ως άτομα να υποβληθούν σε ταλαιπωρίες, έτσι ώστε στο τέλος να μην αξίζει τον κόπο να διατηρούνται τα σχολεία ανοιχτά. Χαρακτηριστικά αναφερόμενος στο παράδειγμα της Αθηναϊκής Ακαδημίας, που ιδρύθηκε στην Αθήνα με πρωτοβουλία του ιερέα Επιφάνειου, ο Ράνσιμαν γράφει[3]:

"Αλλά η προικοδότηση του Επιφάνειου υπήρξε πολύ μικρή και η καχυποψία των ντόπιων Τούρκων πολύ μεγάλη ώστε να μπορέσει να επιζήσει η Ακαδημία των Αθηνών. Ένα παιδί από την Πελοπόννησο ονομαζόμενο Χριστόφορος Άγγελος, μόλις έφθασε εκεί το 1607 συνελήφθη με την απίθανη κατηγορία ότι ήταν κατάσκοπος των Ισπανών. Του πήραν τα βιβλία του και τα χρήματά του και με δυσκολία κατάφερε να γλυτώσει τη ζωή του. Η μετέπειτα σταδιοδρομία του έγινε στην Αγγλία. Λίγο αργότερα η ακαδημία έκλεισε τις πύλες της."

Η προφορική παράδοση για τα κρυφά σχολεία αναφέρει πως λειτουργούσαν κυρίως σε εκκλησίες και μοναστήρια, με δασκάλους ιερείς, φιλόκληρους ή εκπαιδευτικούς χωρίς επαγγελματική κατάρτιση, χρησιμοποιώντας ως αναγνωστικό βοήθημα τα ιερά βιβλία της εκκλησίας.

http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%81%CF%85%CF%86%CF%8C_%CE%A3%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%8C

ΤΟ ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ : ΜΥΘΟΣ Ή ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ;

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

«Στην διάρκεια της τουρκοκρατίας η Εκκλησία κατόρθωσε να επιβιώσει. Και όσο η Εκκλησία επεβίωνε, το Έθνος δεν μπορούσε να πεθάνει»

(Στήβεν Ράνσιμαν)

Λέγονται και γράφονται κατά καιρούς διάφορα σχετικά με το «Κρυφό Σχολείο» της Τουρκοκρατίας. Ορισμένοι επιχειρήσαν και επιχειρούν να αμφισβητήσουν την ύπαρξή του, να κλονίσουν μια πεποίθηση στερεά ριζωμένη στην συνείδηση του λαού μας. Και είναι προφανές ότι οι περισσότεροι από τους αμφισβητίες –αν όχι όλοι- έχουν ως στόχο την βαθύτερη αμφισβήτηση του ρόλου και της προσφοράς της Ορθοδόξου Εκκλησίας μας κατά την περίοδο της μακραίωνος δουλείας του γένους από τον οθωμανικό ζυγό. Θεωρούμε, λοιπόν χρήσιμο να καταθέσουμε ορισμένα στοιχεία και να ξεκαθαρίσουμε μερικές ασάφειες που ίσως προκαλούν απορίες.

Το σπουδαιότερο επιχείρημα των αρνητών του «Κρυφού Σχολείου» είναι το εξής : «Οι Οθωμανοί Τούρκοι υπήρξαν ανεκτικοί στα θέματα Πίστewς και Παιδείας. Αφού, λοιπόν, δεν καταδίωκαν την εκπαίδευση των Ελλήνων και γενικότερα των Ορθοδόξων υπηκόων τους (Ρούμ μιλλέτ= Το Γένος των Ρωμηών), τότε γιατί χρειαζόνταν Κρυφά Σχολεία στους νάρθηκες των Ναών και των Μοναστηριών;». Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι η εξής : Ναι, μεν, για λόγους θρησκευτικούς και διοικητικούς οι Οθωμανοί Σουλτάνοι παρεχώρησαν προνόμια και έδειξαν ένα βαθμό ανοχής προς τους Ρωμηούς υπηκόους τους, όμως υπήρξαν περίοδοι και περιοχές, στις οποίες δεν τηρήθηκαν οι υποσχέσεις αυτές. Δεν μπορούμε να ομιλούμε για μια ενιαία τουρκοκρατία στον χρόνο και τον χώρο. Υπήρχε διαφορετική (πιο καταπιεστική) μεταχείριση των υποδούλων κατά τους πρώτους αιώνες και διαφορετική στο δεύτερο ήμισυ της Τουρκοκρατίας με την επικράτηση μετριοπαθεστέρων απόψεων. Αλλά και κατά τόπους η εφαρμογή των σουλτανικών αποφάσεων και των δικαιωμάτων των υποδούλων υπέκειτο στην βούληση, στις ιδιορρυθμίες, στο βαθμό θρησκευτικού φανατισμού και γενικά στην προσωπικότητα του τοπικού Οθωμανού ηγεμόνος. Σε μια αχανή αυτοκρατορία και μάλιστα υπό τις συνθήκες διοικήσεως και επικοινωνίας της εποχής εκείνης, η αυθαιρεσία των τοπικών μπέηδων και πασάδων ήταν φαινόμενο σύνηθες. Δεν είχαμε, λοιπόν, ομοιόμορφη εφαρμογή των θεμελιωδών αποφάσεων περί θρησκείας και παιδείας των Ορθοδόξων Ελλήνων. Οι αποφάσεις αυτές καταστρατηγήθηκαν ή αλλοιώθηκαν σε διάφορες χρονικές περιόδους και σε διάφορες επαρχίες και τοπικές

διοικήσεις (βιλαέτια). Δεν υπήρξε ενιαία τουρκοκρατία, αλλά ποικίλες μορφές της, αναλόγως εποχής και περιοχής.

Οι δύο πρώτοι αιώνες υπήρξαν πολύ δύσκολοι και μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνας δεν μπορούμε να ομιλούμε για δυνατότητα ακώλυτης ασκήσεως των θρησκευτικών και εκπαιδευτικών ελευθεριών. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι ο Σουλτάνος Σελήμ Α΄ στις αρχές του 16ου αιώνας εξεδήλωνε δημοσίως το μίσος του προς τους Χριστιανούς και την άποψή του περί βιαιού εξισλαμισμού όλων των μη μουσουλμάνων. Το 1537 ο Σουλεϊμάν Α΄ εξέδωσε διαταγή που ζητούσε να εκτελεστεί ως άπιστος οποιοσδήποτε αμφισβητούσε τα λόγια του προφήτη Μωάμεθ. Από τις αρχές του 16ου αιώνας γίνεται φανερή η αυξανόμενη επιρροή των φανατικών μουσουλμάνων στην Αυλή των Σουλτάνων, γεγονός που δυσκόλευε την υλοποίηση των προνομίων των Χριστιανών. Οι ζηλωτές αυτοί του φανατικού Ισλάμ εστράφησαν γενικά εναντίον κάθε μορφής εκπαίδευσως, που δεν ακολουθεί το Κοράνι. Υπό την επιρροή τους βρέθηκε ο σουλτάνος Μουράτ Δ΄ (1623-1640), ενώ οι οπαδοί της ίδιας ιδεολογίας επέτυχαν το 1711 να κατασχεθεί η βιβλιοθήκη του βεζύρη Τσορλουλού πασά και να απαγορευθεί η μελέτη επιστημονικών βιβλίων. Κατανοούμε, λοιπόν, ότι σε μια περίοδο κατά την οποία διώκονταν ακόμη και μουσουλμάνοι εραστές της μορφώσεως, πόσο δύσκολο θα ήταν σε Χριστιανούς να διδάσκουν και να διδάσκονται ελευθέρως την πίστη, την ιστορία και την εθνική ταυτότητά τους. Σε τέτοιες σκοτεινές εποχές δημιουργήθηκε η ανάγκη για Κρυφά Σχολεία. Σε τέτοια δύσκολα χρόνια, για τα οποία ο Γάλλος Ιησουΐτης Richard (Ρισάρ) έγραψε στα μέσα του 17ου αιώνας : «Να σκεφθή κανείς ότι ουδέποτε από την εποχή του Νέρωνος, του Δομητιανού και του Διοκλητιανού έχει υποστή ο Χριστιανισμός διωγμούς σκληρότερους από αυτούς, που αντιμετωπίζει σήμερα η ανατολική Εκκλησία» (ιδε Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, том. 10, Αθήνα 1974, σ. 150).

Από τα μέσα του 17ου αιώνας τα πράγματα σαφώς βελτιώνονται στον εκπαιδευτικό τομέα και οι υπόδουλοι Ρωμηοί αρχίζουν να ιδρύουν, υπό την αιγίδα της Εκκλησίας και με την βοήθεια των ξενιτεμένων και των ευεργετών, σημαντικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Σ' αυτά καλλιεργήθηκαν και τα ιερά γράμματα και η «θύραθεν παιδεία», η εγκυκλοπαιδική και επιστημονική κατάρτιση. Όμως δεν ήταν εύκολο κάτω από το σπαθί του δυνάστη να καλλιεργηθεί το εθνικό φρόνημα και η συνείδηση της ιστορικής συνέχειας του Ελληνισμού. Στην περίοδο αυτή, την οποία ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄ σε Υπόμνημά του (17/1/1879) χαρακτηρίζει «ως ανέσεως εποχή, καθ' ην ήρξατο υποφώσκουσα ελπίς βελτιώσεως», η λειτουργία Κρυφών Σχολείων ίσως περιορίσθηκε, δεν έπαυσε όμως τελείως. Διότι η κρυφή εκπαίδευση χρειαζόταν για εκείνα τα ειδικά μαθήματα που φούντωναν τον πόθο για την ελευθερία. Άλλωστε είπαμε ότι υπήρξαν και πολλές αυθαιρεσίες τοπικών Οθωμανών ηγεμονίσκων. Ο ιστορικός συγγραφέας Αθανάσιος Κομνηνός Υψηλάντης στο έργο του «Τα μετά την άλωση 1453-1789» (εγράφη τον 18ο αιώνα και εξεδόθη στην Κωνσταντινούπολη το 1870), αναφέρει ένα περιστατικό, το οποίο ο ίδιος τοποθετεί στον 18ο αιώνα. Στο παζάρι (αγορά) του Καΐρου είδε 30.000 κομμένες γλώσσες Ελλήνων, οι οποίοι επέμεναν να ομιλούν ελληνικά παρά την σχετική απαγόρευση των τοπικών αρχών. Σε μια εποχή που οι Οθωμανοί γενικά είχαν επιτρέψει ή ανεχθεί την δημόσια λειτουργία ελληνικών εκπαιδευτηρίων, ο τοπικός Οθωμανός ηγεμόνας της Αιγύπτου απαγόρευσε την χρήση της ελληνικής επί ποινή αποκοπής της γλώσσας. 30.000 ηρωικοί Έλληνες αντέστησαν! Πώς όμως διετηρήθη η ελληνική γλώσσα κάτω από τέτοιες συνθήκες αν δεν υπήρχαν τα Κρυφά Σχολεία με το Ψαλτήρι και την Οκτάηχο και τα άλλα

εκκλησιαστικά βιβλία; Πάντως και κατά τον 18ο αιώνα έχουμε περιόδους διωγμών. Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά τα Ορλωφικά και τις αγριότητες των Τουρκαλβανών ο άγιος Κοσμάς διέκοψε τις περιοδίες του και κατέφυγε επί αρκετά έτη στο Άγιον Όρος!

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι τα Κρυφά Σχολεία ήταν απαραίτητα στους πρώτους δύο αιώνες της τουρκοκρατίας λόγω του κλίματος φόβου και τρόμου που επικρατούσε, στους δε επόμενους αιώνες, παρά την βελτίωση της οθωμανικής συμπεριφοράς, λειτούργησαν είτε για να δώσουν λύση απέναντι στην ανθελληνική και αντιχριστιανική τακτική ορισμένων Οθωμανών διοικητών, είτε για να διδάσκονται εκεί μαθήματα εθνικού φρονητισμού με στόχο την εκπλήρωση των πόθων του Γένους.

Αποστομωτικό για τους αρνητές των «Κρυφών Σχολειών» και λίαν εύγλωττο, διότι συνοψίζει τα όσα εκθέσαμε μέχρι τώρα, είναι το ακόλουθο απόσπασμα από το βιβλίο του Γάλλου δημοσιογράφου Rene Riaux «Δυστυχημένη Βόρειος Ήπειρος», (ελλην. Έκδοση εκδ. Τροχαλία, Αθήναι α. χρ.). Ο Riaux (Πυώ) περιηγήθηκε την Ήπειρο το 1913, ακριβώς μόλις τα εδάφη αυτά είχαν ελευθερωθεί από τον ελληνικό στρατό. Συνομιλώντας με Έλληνες Ηπειρώτες, οι οποίοι τότε για πρώτη φορά απηλλάγησαν από τον τουρκικό ζυγό, μαθαίνει έκπληκτος και τα εξής : «Κανένα βιβλίο τυπωμένο στην Αθήνα δεν γινόταν δεκτό στα σχολεία της Ηπείρου. Ήταν επιβεβλημένο να τα προμηθεύονται όλα από την Κωνσταντινούπολη. Η Ελληνική Ιστορία ήταν απαγορευμένη. Στην περίπτωση αυτή λειτουργούσαν πρόσθετα κρυφά μαθήματα, όπου χωρίς βιβλία, χωρίς τετράδια, ο νεαρός Ηπειρώτης μάθαινε για τη μητέρα Πατρίδα, διδασκόταν τον Εθνικό της Ύμνο, τα ποιήματά της και τους ήρωές της. Οι μαθητές κρατούσαν στα χέρια τους την ζωή των δασκάλων τους. Μία ακριτομυθία, μια καταγγελία ήταν αρκετή. Δεν είναι συγκινητικό, αυτά τα διακόσια μικρά αγόρια και τα διακόσια πενήντα κοριτσάκια να δέχονται τις επιπλέον ώρες των μαθημάτων (στην ηλικία, που τόσο αγαπούν τα παιχνίδια), να συζητούν για την Ελλάδα και επιστρέφοντας στις οικογένειές τους με τα χείλη ραμμένα να κρατούν τον ενθουσιασμό μυστικό στην καρδιά;» (σελ. 126).

Το ντοκουμέντο αυτό, που προέρχεται από μαρτυρία ξένου περιηγητή, άρα ανεπηρέαστου από τα ιδεολογικά ρεύματα που επεκράτησαν στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωσή της, μας δείχνει ότι ακόμη και 5-6 χρόνια πριν από τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ακόμη και σε εποχή που λειτουργούσαν ελεύθερα τα ελληνικά σχολεία, υπήρχαν παράλληλα κρυφά σχολεία για να μεταδώσουν την αγωνιστικότητα και τον πόθο για ελευθερία. Να μεταφέρουν στα παιδιά το μήνυμα που τους διδάσκει ο Ιερέυς στο συγκινητικό ποίημα του Ιωάννη Πολέμη με τίτλο «Το Κρυφό Σχολείο» :

Μη σκιάζεστε στα σκότη!

Της λευτεριάς το φεγγοβόλο αστέρι

της νύχτας το ξημέρωμα θα φέρει!

Μια ενδιαφέρουσα μαρτυρία έχουμε και από ένα εξόχως μαρτυρικό και ταλαιπωρημένο τμήμα του Ελληνισμού, την μεγαλόνησο Κύπρο. Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Σαμπατακάκης γράφει το 1921 για τις εξελίξεις στην ιδιαίτερη πατρίδα του :

«Η θαυμασία αυτή ανάπτυξις του εθνικού αισθήματος οφείλεται, προ παντός, εις τα Σχολεία, τον Τύπον και την Εκκλησίαν. Της ευκαιρίας της Αγγλικής κατοχής δραξάμενος ο Κυπριακός Λαός έσπευσεν, ως η διψασμένη έλαφος τρέχει δρομαία επί τας πηγάς των υδάτων, ούτω και ούτος προς τα νάματα της παιδείας. Και ηδύνατό τις να ιδη φιλοτιμouμένους τους πολίτας και τους χωρικούς να ιδρύωσι δι' ιδίων δαπανών σχολάς, να φροντίζωσι να διορίζωσι δάσκαλον τον καλύτερον μεταξύ αυτών. Ιδρύθη το Παγκύπριον Γυμνάσιον και αι λοιπαί των κεντρικών πόλεων σχολαί, αίτινες ήρξαντο να χαλκεύωσιν Έλληνας χαρακτήρας, να εξαποστέλλωσι διδασκάλους εις τα διάφορα χωρία, διδάσκοντας ουχι πλέον την Οκτώηχον, ουχι το ψαλτήριον, ουχι θρησκείαν, αν και ταύτα και αύτη ήσαν αναγκαία, αλλά τα ανδραγαθήματα των αρχαίων και νεοτέρων Ελλήνων ηρώων,... τας μαύρας της δουλειας ημέρας, και τέλος την ιδέαν της πατρίδος και της ελευθερίας...» (ιδε Κωστή Κοκκινόφτα, Κυκκώτικα Μελετήματα, τόμος Α', Λευκωσία 1997). Το κείμενο αυτό μας λέγει δυο σημαντικές αλήθειες! Πρώτον ότι οι Έλληνες της Κύπρου έσπευσαν να ανοίξουν σχολεία όλων των βαθμίδων μόνο όταν άρχισε η αγγλική κατοχή (1878 κ.ε.), προφανός διότι εφοβούντο ή δεν εμπιστεύονταν τους Τούρκους. Οργανωμένη Ελληνική παιδεία δεν υπήρξε επί Τουρκοκρατίας στην Κύπρο, με εξαίρεση τη σχολή της Μονής Κύκκου, που και αυτή λειτούργησε στα μέσα του 18ου αιώνας. Τι υπήρξε; Μας το λέγει σαφώς ο Κύπριος Ιερωμένος και αυτή είναι η δεύτερη σπουδαία αλήθεια : Διδασκαλία στοιχειωδών γνώσεων μέσω του Ψαλτηρίου και της Οκτωήχου, άρα που αλλού; Στα Μοναστήρια και στους Ναούς. Όταν, λοιπόν, οι Έλληνες μιας περιοχής φοβούνταν ή παρεμποδίζονταν να ανοίξουν δημοσίως σχολείο κατά την διάρκεια των «μαύρων της δουλειας χρόνων», κατέφευγαν στα «κολλυβογράμματα» του ιερέως ή του μοναχού. Ε, λοιπόν, αυτό ακριβώς ήταν το Κρυφό Σχολειό!

Ορισμένοι αρνητές του Κρυφού Σχολειού ισχυρίζονται ότι πρόκειται για μύθο και ερωτούν, γιατί δεν υπάρχουν κείμενα της εποχής της Τουρκοκρατίας, που να μαρτυρούν την ύπαρξη τέτοιων μυστικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στους κόλπους της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Το ερώτημα είναι αφελές. Αφού επρόκειτο για κρυφή δραστηριότητα, η οποία εγκυμονούσε πολλούς κινδύνους και επέσυρε δυσάρεστες συνέπειες, εάν ανεκαλύπτετο από τους Τούρκους, θα ήταν εγκληματική ανοησία για οποιονδήποτε κληρικό να εκδώσει γραπτή (!) απόφαση περί Κρυφού Σχολειού, ή για οποιονδήποτε λόγιο να καταγράψει δημοσίως υπό τα όμματα των κατακτητών μια τέτοια δραστηριότητα. Όμως αμέσως μετά την απελευθέρωση και την ίδρυση του πρώτου Ελλαδικού κρατιδίου (1830 και εξής) πολλοί λόγιοι και ιστορικοί καταγράφουν την προφορική παράδοση που οι ίδιοι είχαν βιώσει ή τους είχε μεταδοθεί από γενεάς σε γενεά περί του Κρυφού Σχολειού. Το 1842 ο πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων στον επιμνημόσυνο λόγο, που εκφωνεί στην Αθήνα για τους ευεργέτες Ζωσιμάδες τονίζει : «... Άλλ' η Πανάγαθος Πρόνοια, καθώς εφώτιζε τας μαιας και εζωογόνει κρυφίως τα άρρενα των Εβραίων, ωσαύτως διέταξε και ψυχάς ευσεβείς και φιλοθέους και ταύτας ούτε Αιγυπτίας, αλλ' ομογενείς και ομόφρονas, αίτινες εν ταπειναίς εκκλησίαις και απωκισμένοις μοναστηρίοις, και εν σχολαίς μικραίς και πενιχραίς, δια της Ιεράς διδασκαλίας, εμαίευσον εις ζωήν τα πάτρια των αιχμαλώτων Ελλήνων φρονήματα».

Και αν ακόμη θεωρήσει κάποιος ότι ο κληρικός Οικονόμος υπερβάλλει, υπάρχει για τους πλέον δύσπιστους η καταγραφή των ιστορικών γεγονότων από τον Charles Tuckermann,

τον πρώτο Αμερικανό Πρόξενο στην Αθήνα (1867-1874). Στο έργο του «Οι Έλληνες της σήμερον» (Ελληνική μετάφραση Αντωνίου Ζυγομαλά. Αθήνα 1877) ο Αμερικανός διπλωμάτης γράφει μεταξύ άλλων :

«Φεγγαράκι μου λαμπρό

φέγγε μου να περπατώ,

να πηγαίνω στο σχολειό

να μαθαίνω γράμματα

του Θεού τα πράγματα.

»Τοιούτον περίπου ήτο το άσμα, όπερ ετραγώδουν οι Ελληνόπαιδες, πορευόμενοι εν καιρώ νυκτός εις το σχολειον επί τουρκοκρατίας. Το άσμα τούτο είναι γνωστόν εις πάντα Έλληνα νυν ως και πρότερον, και οι πατέρες δεικνύοντες εις τα τέκνα των την σελήνην, επαναλαμβάνουσι τους στίχους τούτους, αφηγούμενοι αυτοίς πόσον τοις εχρησίμευσεν αύτη κατά τους σκοτεινούς χρόνους της Οθωμανικής κυριαρχίας. Μη επιθυμούντες, έστω και κατ' ελάχιστον, να ερεθίσωσι τους δεσπότης αυτών δυναμένους να παρακωλύσωσι τας προς ιδίαν παιδευσιν προσπαθείας των, οι παίδες ουχί δε σπανίως και αυτοί οι πατέρες, εφοίτων δια νυκτός και κρύφα εις την οικίαν του διδασκάλου, όπως εξακολουθήσωσι τας σπουδάς των».

Προφανώς, ο Αμερικανός Πρόξενος καταγράφει την προφορική παράδοση, που είχε ακούσει από πολλούς συνομιλητές του στην ελεύθερη πλέον Ελλάδα, πολλοί εκ των οποίων είχαν πατέρα ή παππού, που εμαθήτευσε σε Κρυφό Σχολειό. Κι όμως τις μαρτυρίες του Tuckermann (Τάκερμαν), του Κωνσταντίνου Οικονόμου, του Νικολάου Δραγούμη και άλλων λογίων του 19ου αιώνας τις απορρίπτει σε πρόσφατο μελέτημά του ο κ. Αλκης Αγγέλου (Το κρυφό Σχολειό, χρονικό ενός μύθου, Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», Αθήνα 1997), δογματίζοντας ότι όλοι αυτοί είναι επηρεασμένοι από έναν μύθο που καλλιεργούσε η Εκκλησία και η συντηρητική ιδεολογία! Αλλά η γνώμη των ανθρώπων που έγραψαν τον 19ο αιώνα νε πρόσφταες και ζωντανές μαρτυρίες των γεγονότων της τουρκοκρατίας βαρύνει πολύ περισσότερο από έναν ιδεολογικά και αντιεκκλησιαστικά προκατειλημμένο συγγραφέα της εποχής μας, δηλαδή του τέλους του 20ου αιώνας. Το ενδιαφέρον μάλιστα είναι ότι ο κ. Αγγέλου επικαλείται ως κύριο αμφισβητία του Κρυφού Σχολείου τον γνωστό ιστοριοδίφη του 20ου αιώνας Γιάννη Βλαχογιάννη. Ο Βλαχογιάννης, όμως, είναι αντιφατική πηγή. Διότι σε κείμενό του, που δημοσιεύθηκε στη «Νέα Εστία», τεύχος ΛΔ', 1948, σ. 1110 με τίτλο «Καραϊσκάκης», αναφέρεται στο ποιήμα «Φεγγαράκι μου λαμπρό...» και δέχεται ότι «σ' όσα χωριά το μοναστήρι ήταν πολύ μακριά, έπρεπε το παιδί να κινήσει με άλλα, και να τραβάει αξημέρωτα ανάμεσα σε άγριο λόγγο». Δηλαδή ακόμη και ο Βλαχογιάννης δέχεται την σύνδεση του άσματος με την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων στα μοναστήρια. Ο κ. Αγγέλου και άλλοι αμφισβητίες του «Κρυφού Σχολείου» κάνουν επιλεκτική και κατά βούληση χρήση των κειμένων. Εκεί που τους ταιριάζει ο τάδε συγγραφέας τον αναφέρουν, εκεί που δεν τους συμφέρει τον αποσιωπούν!

Μια αδιάψευστη μαρτυρία για την ύπαρξη του Κρυφού Σχολείου αποτελούν τα τοπωνύμια. Σε διάφορες γωνίες του Ελληνισμού διατηρείτε άσβεστη η παράδοση και ζωντανή η μνήμη ότι «κάποτε εδώ λειτουργούσε το Κρυφό Σχολείο». Ο ακούραστος ερευνητής Τάσος Γριτσόπουλος στο βιβλίο του «Σχολή Δημητσάνης» (Αθήναι 1962) αναφέρει ότι η λαϊκή παράδοση συνδέει το Κρυφό Σχολείο με την Ι. Μονή Φιλοσόφου της Δημητσάνης, με τη Μονή Στρατηγοπούλου ή Μονή Ντίλιου στο νησί των Ιωαννίνων, ενώ τοπωνύμιο Κρυφό Σχολείο υπάρχει και στην Ίο των Κυκλάδων στην παραλία του λιμένος, και μάλιστα κοντά σε σπήλαιο. Και επισημαίνει ο Γριτσόπουλος : «Ακριβώς τα λανθάνοντα, αλλά πάντοτε παρόντα στοιχεία ταύτα ανεύρουν εις την συνειδησιν του Έθνους ο Γύζης και εδημιούργησε τον περίφημο πίνακά του, το «Κρυφό Σχολείο» (σελ.26). Ο δε φιλόλογος και ιστορικός Σαράντος Καργάκος δηλώνει σχετικά στην εφημερίδα «Εξουσία» της 24/3/1998 : «Ότι είναι θρύλος δεν είναι ψέμα». Υποστηρίζει μάλιστα ότι στο χωριό Βέργοια Λακωνίας υπάρχουν δύο σημεία, που ο λαός ονομάζει «Κρυφά Σχολεία». Και συμπληρώνει : «Δεν είναι δυνατόν ένας ολόκληρος λαός να ψεύδεται». Στην Κρήτη επίσης υπάρχει ζωντανή ανάμνηση του Κρυφού Σχολείου στις Μονές Φανερωμένης, Τοπλού, Κρεμαστών, Καρδαμίτζας, Μεραμπέλλου κ.α.

Ορισμένοι αρνητές του «Κρυφού Σχολείου» προσπαθούν να αρνηθούν γενικότερα τη συμβολή της Ορθόδοξου Εκκλησίας στη διατήρηση του εθνικού αισθήματος των υποδούλων. Τους διαψεύδουν όμως τα γεγονότα και οι πηγές. Ο Γάλλος περιηγητής και πολιτικός Victor Berard στο βιβλίο του «Τουρκία και Ελληνισμός – Οδοιπορικό στη Μακεδονία» (ελλην. Έκδοση Τροχαλία, Αθήναι 1987) γράφει ότι στην Αττάλεια της Μικράς Ασίας είδε το εξής φαινόμενο περί τα τέλη του 19ου αιώνας : «Μέσα στο Κάστρο οι χριστιανοί μιλούν μόνο τούρκικα και δηλώνουν Έλληνες. Απέξω οι μωαμεθανοί, απόγονοι των Τουρκομοραϊτών που στην διάρκεια της επανάστασης του 1821 έφυγαν από τη Μεθώνη και Κορώνη μιλούν μόνο ελληνικά». Οι χριστιανοί, λοιπόν, οι Ορθόδοξοι δήλωναν Έλληνες αν και είχαν χάσει την μητρική τους γλώσσα. Ακόμη και στη δύσκολη αυτή κατάσταση η Πίστη και η Εκκλησία διατηρούσαν την εθνική συνείδηση.

Ματαιώς εξ άλλου προσπαθούν ορισμένοι να αρνηθούν την προσφορά της Εκκλησίας στην προετοιμασία και στην υλοποίηση των εθνικών οραματισμών και του Αγώνος. Τους διαψεύδουν οι πρωταγωνιστές των γεγονότων. Ο αγωνιστής Ιωάννης Μακρυγιάννης γράφει στα «Οράματα και Θάματα» (Αθήναι 1983, εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, σελ. 163-4) : «Τ' άγια τα μοναστήρια, οπού έτρωγαν οι δυστυχισμένοι... από τους κόπους των Πατέρων, των Καλογήρων. Δεν ήταν Καπιτσίνοι Δυτικοί, ήταν υπηρέτες των Μοναστηριών της Ορθοδοξίας. Δεν ήταν τεμπέληδες, δούλευαν και προσκυνούσαν (=λάτρευαν). Και εις τον αγώνα της πατρίδος σ' αυτά τα μοναστήρια γινόταν τα μυστικοσυμβούλια, συναζόταν τα ολίγα αναγκαία του πολέμου και εις τον πόλεμον θυσίαζαν και σκοτωνόταν αυτείοι, οι 'περέτες των μοναστηριών και των εκκλησιών. Τριάντα είναι μόνο με μένα οι σκοτωμένοι έξω εις τους πολέμους και εις το Κάστρο, το Νιόκαστρο και εις την Αθήναν».

Ένας άλλος δε σπουδαίος πολεμικός ηγέτης και αυτόπτης μάρτυς των γεγονότων της Παλιγγενεσίας, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, βεβαιώνει με το δικό του τρόπο την συμπαράταξη του Κλήρου και του Λαού στις κρίσιμες για την Ανάσταση του Γένους στιγμές : «Πλησίον εις τον Ιερέα ήτον ο λαϊκός, καθήμενοι εις ένα σκαμνί, Πατριάρχης και

τζομπάνης, ναύτης και γραμματισμένος, ιατροί, κλεφτοκαπεταναίοι, προεστοί και έμποροι» (Διήγησις συμβάντων ελληνικής φυλής, εκδ. Πάπυρος, Αθήναι, σελ. 29).

Τέλος αξίζει να τονισθεί ότι η Εκκλησία ήσκησε τα εκπαιδευτικά της καθήκοντα όχι μόνον υπό τον Οθωμανικό ζυγό, αλλά και κάτω από άλλους κατακτητές ελληνικών τόπων. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι στα Επτάνησα επί ενετοκρατίας Ορθόδοξοι κληρικοί και «νοδάροι» (συμβολαιογράφοι) δίδασκαν γράμματα και έπλαθαν τους ελάχιστους γραμματιζόμενους της εποχής.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία μας φρόντιζε επί τουρκοκρατίας να τονώνει το εθνικό συναίσθημα των ελληνοπαίδων ακόμη και με την προβολή ορισμένων αρχαίων προγόνων μέσω της αιοιογραφίας. Ο τεκμηριωμένος και έγκυρος ιστορικός του Νέου Ελληνισμού Απόστολος Βακαλόπουλος γράφει σχετικά : «Οι νάρθηκες – σχολεία, λοιπόν, των εκκλησιών ήταν οι πιο κατάλληλοι τόποι, όπου θα ταίριαζε να ζωγραφηθούν ανάμεσα στους χριστιανούς αγίους οι μορφές των μεγάλων ειδωλολατρικών σοφών, προδρόμων του χριστιανισμού, συνήθεια παλιά βυζαντινή... Άραγε η τόνωση της παλιάς αυτής συνήθειας κατά τους αιώνες της τουρκοκρατίας οφείλεται σε μια λατρεία των ένδοξων προγόνων από τους ξεπεσμένους επιγόνους, σ' ένα ρευστό και αδιαμόρφωτο ακόμη εθνικό κίνητρο;» (Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, έκδοση Β', τόμος Β', Θεσσαλονίκη 1976).

Μόνον όσοι αγνοούν ή διαστρεβλώνουν σκοπίμως τις ιστορικές πηγές και τα γεγονότα του νεοελληνικού βίου αμφισβητούν τον εθνικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό ρόλο της Εκκλησίας μας. Και μέσα σ' αυτήν την γενικότερη αμφισβήτηση εντάσσεται και η άρνηση του Κρυφού Σχολείου. Η Εκκλησία μας, η Ορθόδοξη Εκκλησία, δεν χρειάζεται το ψέμα, διότι έχει δώσει αίμα. Ούτε της χρειάζεται ο ΜΥΘΟΣ, διότι μπορεί και προβάλλει ΗΘΟΣ: Το ελληνορθόδοξο ΗΘΟΣ, το οποίο αποτελεί πνευματικό εξοπλισμό απαραίτητο και για την πορεία του Γένους προς τον 21ο αιώνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

A. ΗΣΑΝ ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΟΙ ΤΟΣΟ ΑΝΕΚΤΙΚΟΙ;

Επειδή αυτοί που ισχυρίζονται ότι το Κρυφό Σχολείο ήταν μύθος παρουσιάζουν συνήθως ρόδινη την εικόνα της Παιδείας και της ζωής γενικότερα κατά την τουρκοκρατία, παραθέτουμε ενδεικτικά αδιάψευτες ιστορικές πηγές που μιλούν για το εντελώς αντίθετο :

«Ορώ δε νυν μετοικήσαντα πάντα τα αγαθά από των ελληνικών τόπων και οικήσαντα εν υμίν, ή τε σοφία και αι των μαθημάτων επιστήμαι, αι τέχναι αι άριστοι, η ευγένεια, ο πλούτος, η παιδευσίς και ο λοιπός των χαρίτων χορός. Ελληνικών δε χαρίτων το κλέος βαρύς ώλεσεν αιών» (γράφει ο Θεόδωρος Ζυγομαλάς τον 16ο αιώνα προς τον Γερμανό ελληνοιστή Μαρτίνο Κρούσιο. Ίδε το βιβλίο του Κρουσίου *Turkograecia*, σελ. 94).

«Κάθε μέρα βλέπει κανείς εξισλαμισμούς στην Κόρινθο και οι κάτοικοι της πόλεως ή αν θέλετε του χωριού είναι σήμερα οι μισοί οθωμανοί. Μας διηγήθηκαν ακόμη, ανάμεσα στ' άλλα, πως τρεις παπάδες τον περασμένο χρόνο τούρκεψαν» (J. Spon, *Voyage d' Italie et du Levant*, Lyon 1688, τομ. Β', σελ. 303).

Οι νάρθηκες των Εκκλησιών εχρησίμευον εις τα σχολεία των παιδων διδασκομένων βαναύσως πως τα κοινά λεγόμενα γράμματα υπό των ιερέων αυτών. Κατά δε τα τέλη του παρελθόντος αιώνας συνεστήθησαν μεν ελληνικά σχολεία εν Κωνσταντινουπόλει, Σμύρνη, Κυδωνίαις, Ιωαννίνοις, Χίω, αλλά ταύτα δεν διήρκεσαν επί πολύ, διότι η τουρκική εξουσία, ραδιουργούμενη υπό των Ιησουιτών, κατάστρεψαν αυτά...» (Χρήστου Βυζαντίου, Ιστορία των κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών ων συμμετέσχεν ο τακτικός στρατός από του 1821 μέχρι του 1833. Απομνημονεύματα Αγωνιστών του 1821, εκδ. Τσουκαλά, σελ. 14).

«Εκ των πολλών της Ανατολής χωρών, αίτινες επέπρωτο να καταπλακώθωσιν υπό την βαρείαν πλάκα της βαρβαρότητος και της αποξενώσεως παντός εθνικού χρήματος, πρωτίστως έλαβε δυστυχίαν να είναι η Μικρά Ασία ως πρωιμότερον απολέσασα την προγονικήν γλώσσαν και τα παρεπόμενα αυτή εθνικά αγαθά. Ακόμη και περί τα μέσα του ΙΗ' αιώνος (1750) ουδαμού της Μικράς Ασίας υπήρχον σχολεία εκτός της Σμύρνης και της Καισαρείας. Πανταχού της Μικράς Ασίας γενική υπήρχεν αμάθεια και άγνοια των εν τοις ναοίς αναγιγνωσκομένων, άπερ κατά πατροπαράδοτον μόνον συνήθεια ήσαν εν χρήσει» (Δανιήλογλου, Πρόδρομοι της Αναγεννήσεως, Κωνσταντινούπολις 1865, σελ. 2-3).

«Εις τέτοιαν κακήν τύχην κατήντησε το παλαιά ποτέ μακαριστόν γένος ημών των Γραικών, ότι μόλις ευρίσκεται τώρα διδάσκαλος όπου να' ναι ικανός να διδάσκη τους νέους καν την γραμματικήν τέχνην (Νικόλαος Σοφιανός στον επίλογο της Γραμματικής του – 1544).

«Δεν βλέπετε οπού αγρίεψε το γένος μας από την αμάθειαν και εγίναμε ως Θηρία;».

(Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, Διδαχές).

B. Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ

Και σαν αυθεντική μαρτυρία της ιστορικότητας του κρυφού σχολείου φυλάω την μαρτυρία του Νικολάου Δραγούμη, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Πανδώρα» του μηνός Ιανουαρίου 1855 (τόμος Ε', σελ. 450 κ.ε.), όπου γράφει για τον πατέρα Μάρκο (1770-1854) ότι: «ως εάν έφερε μεγαλόσταυρον εις τον λαιμόν και ταινίαν εγκάρσιον εις το στήθος, εκαυχάτο πάντοτε ο πατήρ μου ότι εδάρη υπό του οθωμανού χάριν των ελληνικών γραμμάτων».

Και προσθέτει ο Νικόλαος Δραγούμης : «Ουχι μόνον κοπιώντες, αλλά και κινδυνεύοντες εσπούδαζον οι πατέρες ημών γράμματα. Έκαστος των Τούρκων και ο έσχατος, ως γνωστόν, είχε το δικαίωμα να τυραννεί, να φορολογεί και να φονεύει τους οπαδούς του Χριστού. Επειδή δε τα σχολεία διήγειραν τας υποψίας αυτών και κατέστρεφον παντοιοτρόπως, και διδάσκαλοι και μαθηταί εσοφίζοντο παντοίους επίσης τρόπους δια να αποφεύγωσιν την οργήν των. Και οσάκις συνήρχοντο εις το σχολείον, εις εξ αυτών ιστάμενος πλησίον του παραθύρου ως κατάσκοπος έστρεφεν ανήσυχος πανταχού το βλέμμα και έδιδεν προς τους άλλους την είδησιν ότι έβλεπεν οθωμανόν ερχόμενον μακρόθεν...» (Κωνσταντίνου Γανωτή, φιλολόγου : «Το Κρυφό Σχολείο και ποιους ενοχλεί», περιοδικό ΕΚ ΠΕΤΡΑΣ, Αγ. Νικόλαος Κρήτης, σελ. 1224).

Γ. ΜΑΡΤΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

1.

«Στον Άγιο Ιωάννη Μυλοποτάμου έζησε κι έδρασε κατά την πρώτη 50ετία της τουρκικής κατάκτησης του νησιού (17ος αιών) ένας ανώτερος αξιωματικός των γενιτσάρων ο Χουσεΐν Μπέης, που ήλθε κι εγκαταστάθηκε εδώ από την Κωνσταντινούπολη. Ο Τούρκος αυτός άρχοντας ήταν ελληνικής καταγωγής και κρυπτοχριστιανός. Παντρεύτηκε μια ελληνίδα σκλάβα του, την οποία εξαγόρασε αντί 100 παράδων. Ο γιος του Μουσταφά Χατζη-Χασάν Ογλού διδάχθηκε τα ελληνικά γράμματα από τους μοναχούς της Μονής Δισκουρίου Μυλοποτάμου. Δεν μπορεί, φαντάζομαι, να ισχυρισθεί κανείς ότι ένα τουρκόπουλο θα πήγαινε φανερά σ' ένα ελεύθερο και δημόσιο ελληνικό σχολείο, για να μάθει ελληνικά γράμματα! Πώς θα το ανέχονταν οι Τούρκοι κάτι τέτοιο;» (Γιάννη Χριστάκη: Το Κρυφό Σχολειό δε θάβεται, περιοδ. Εκπαιδευτικοί Προσανατολισμοί, Φθινόπωρο 1995).

2.

«Αρκούμεθα λοιπόν στην εμπειρία, η οποία αφορά τον παππού μου. Καταγόταν από ένα μικρό ορεινό χωριό απομονωμένο αιώνες από τον υπόλοιπο κόσμο, ήταν παπάς και πέθανε σε πολύ μεγάλη ηλικία (νομίζω περνούσε τα ενενήντα) το 1952. Θα πρέπει δηλαδή να είχε γεννηθεί γύρω στο 1860. Ήξερε να γράφει και να διαβάζει άνετα. Φυσικά δεν είχε φοιτήσει σε κανονικό σχολείο γιατί οι Τούρκοι επέτρεψαν την μεν ίδρυσή τους μόλις το 1858, αλλά η οργάνωση, ευρύτερη διάδοση και λειτουργία των βράδυνε αισθητά, πραγματοποιηθείσα σταδιακά μετά το 1874. Στο δε χωριό του παππού ιδρύθηκε σχολείο το 1903.

Όταν δε (τελειόφοιτος Γυμνασίου εγώ), τον ρώτησα που έμαθε να γράφει και να διαβάζει και σε ποιο σχολείο εφοίτησε, μου απάντησε ότι πήγαινε στο «Κρυφό Σχολειό» της Καρδαμούτσας. Καρδαμούτσα για τους μη γνωρίζοντες είναι ένα μοναστήρι στο Βόρειο Μεραμπέλο, το οποίο ιδρύθηκε κατά την ενετοκρατία και πριν το 1617 κοντά στην Μονή Αρετίου. Και ενώ το Αρέτι ήταν ο οικονομικοδιοικητικός παράγοντας της περιοχής, έχοντας ενσωματώσει (δορυφοροποιήσει) όλα τα γύρω μοναστήρια, η Καρδαμούτσα (οι μοναχοί της ήσαν οι πιο μορφωμένοι) που δεν απορροφήθηκε ποτέ από το Αρέτι, αποτελούσε την «πνευματική εστία» όπου μάθαιναν γράμματα...» (Επιστολή του συγγραφέως Γιώργου Πρατσίνη στο περιοδικό «Εκπαιδευτικοί Προσανατολισμοί», Φθινόπωρο 1995).

Δ. Η ΖΩΝΤΑΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

«Μετά την κατάκτηση του τόπου μας από τους Τούρκους και μέχρι τις αρχές του 17ου αιώνα, βαθύ πνευματικό σκοτάδι σκέπαζε όλες τις τουρκοκρατούμενες χώρες, φυσιολογικά και τον χώρο μας.

Την εποχή αυτή η παιδεία κατατρεγμένη από τον άγριο και βάρβαρο κατακτητή βρήκε άσυλο στα μοναστήρια και στους νάρθηκες των εκκλησιών. Ταπεινοί μοναχοί δίδασκαν τα ελληνόπουλα τα λίγα, αλλά τόσο απαραίτητα γράμματα, που περιορίζονταν στην ξερή ανάγνωση περικοπών από θρησκευτικά βιβλία, σε λιγη γραφή και αποστήθιση διαφόρων προσευχών. (Μονή Αρνάκου, Πολύτσανης) (Ομιλία του Βορειοηπειρώτη ελληνοδιδασκάλου Βασίλη Κουτσού, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «2000», Αργυρόκαστρο, Ιούνιος 1998).

Ε' ΤΟ ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ ΕΠΙ ΙΤΑΛΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στην εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» της 16.6.1998 δημοσιεύθηκε η ακόλουθη επιστολή, η οποία αναφέρεται στην λειτουργία «Κρυφών Σχολειών» στα Δωδεκάνησα και μετά την τουρκοκρατία, δηλαδή επί ιταλοκρατίας. Αξίζει να διαβασθεί, διότι καταδεικνύει ότι ο εθνικός ρόλος της Εκκλησίας μας δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο :

ΤΑ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΡΟΔΟ

«Με αφορμή τα όσα γράφονται στην στήλη της εφημερίδας σας για το «Κρυφό Σχολείο» της τουρκοκρατίας, θα μου επιτρέψετε συμπληρωματικά να αναφερθώ με συντομία, στο πότε και κατά ποιον τρόπο λειτούργησε κατά την φασιστική κατοχή η μορφή αυτή του σχολείου, στην επαρχία της Ρόδου. Το 1937, ο πολύς Ντε Βέκκι, τετράρχης του φασισμού και Γενικός Διοικητής Δωδεκανήσου, 1936-1940, έχοντας ελεύθερο το πεδίο και εκμεταλλευόμενος την ισχυροποίηση της Ιταλίας σε διεθνές επίπεδο, στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, επιδίδεται συστηματικότερα στον εξιταλισμό των πάντων στη Δωδεκάνησο, αρχίζοντας από τον ευαίσθητο τομέα της Παιδείας. Και κατά τρόπον απροσχημάτιστο, τον Ιούλιο του έτους εκείνου, καταργεί με κυβερνητικό Διάταγμα το από αιώνων κρατούν εκπαιδευτικό καθεστώς. Όλα ανεξαιρέτως τα ελληνικά σχολεία της Δωδεκανήσου μετατράπηκαν σε ιταλικά και αντί των Δωδεκανησίων που παύθηκαν, ήρθαν φανατικοί Ιταλοί εκπαιδευτικοί, επιλεγμένοι από το φασιστικό καθεστώς.

»Μπροστά σε αυτή τη σκληρή πραγματικότητα έλαμψε η ελληνική επινοητικότητα, σε όλο της το μεγαλείο. Ο Μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος Τρύφωνος δραστηριοποιείται ενεργότερα και εκμεταλλεύεται ορισμένες συγκυρίες. Επιδέξια και αθόρυβα αποσπά, το 1938, με νωπή ακόμη τη μελάνη της υπογραφής του Διατάγματος, που καθιέρωνε τη σκληρή φασιστική εκπαιδευτική πολιτική, τη συγκατάθεση του Τοποτηρητή του φασιστικού καθεστώτος στη Δωδεκάνησο, να διδάσκεται και στα παιδιά των χωριών το Θρησκευτικό μάθημα στις εκκλησίες κάθε Κυριακή, με τη διευρυμένη μορφή του Κατηχητικού. Ας σημειωθεί ότι τα Κατηχητικά, μέσα στις εκκλησίες, στην πόλη της Ρόδου, λειτουργούσαν από το 1934, κατά τρόπον όμως υποτυπώδη. Το 1938 επεκτάθηκαν σε όλο το γεωγραφικό χώρο της επαρχίας Ρόδου.

»Η παραπάνω άδεια του Ντε Βέκκι για τα Κατηχητικά, δόθηκε με τον όρο, ότι το μάθημα θα γινόταν μέσα στην εκκλησία και θα χρησιμοποιούνταν ως δάσκαλοι, κληρικοί. Είναι η εποχή, που ο κάθε ιερωμένος στην ύπαιθρο, ή την πρωτεύουσα της Ρόδου, ανεξάρτητα από το βαθμό μόρφωσής του, πρόσφερε στους συγχωριανούς του, αλλά και στη διατήρηση των ιερών και οσίων υπηρεσίες ισάξιες των ιερωμένων του Γένους.

»Στα σκοτεινά εκείνα χρόνια διδάσκονταν τα Ροδιτόπουλα κάθε Κυριακή, μέσα στην εκκλησία, τα ελληνικά γράμματα, κάτω από το πρόσχημα των Θρησκευτικών. Παράλληλα με το Κατηχητικό, ιδρύθηκαν και Χορωδίες Βυζαντινής Μουσικής, που αποτέλεσαν κίνητρο, όχι μόνο για την προσέλκυση μεγάλου αριθμού παιδιών στο Κατηχητικό, αλλά και άλλων ενηλίκων κατοίκων στην εκκλησία. Το Κατηχητικό λειτουργούσε κανονικά κάθε γιορτή και Κυριακή. Μια δυο φορές το χρόνο γινόταν επιθεώρηση από τη Μητρόπολη. Τηρούνταν

φύλλα προόδου και μοιράζονταν Συνόψεις, Συνέκδημοι και άλλα θρησκευτικά βιβλία που χρησιμοποιούνταν σαν Αναγνωστικά. Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε, ότι τα Κατηχητικά μεταβλήθηκαν πράγματι σε «Κρυφό Σχολειό». Έτσι με τα δεδομένα αυτά, γίνεται φανερό ότι η Εκκλησία στην επαρχία Ρόδου, υπό το πρόσχημα των Κατηχητικών Σχολείων, βρήκε τρόπον εύσχημο, ένα «μονοπάτι», ώστε να επαναρχίσει, έστω και περιορισμένα, η λειτουργία των ελληνικών σχολείων στη Ρόδο, καθώς και σε άλλα νησιά της Δωδεκανήσου.

»Το Πατριαρχείο επιδοκίμασε τη λειτουργία των Κατηχητικών και με απόφαση της Ιεράς Συνόδου, εξέφρασε την ευαρέσκειά του προς τον Μητροπολίτη Τρύφωνος. Και η Πολιτεία μεταπελευθερωτικά αναγνώρισε τους τίτλους σπουδών».

ΚΥΡΙΑΚΟΣ Ι. ΦΙΝΑΣ

Πρόεδρος Κοινότητας Λίνδου-Ρόδου

(Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος)

<http://img.pathfinder.gr//clubs/files/61143/5.html>

Το κρυφό σχολειό

Ορισμένοι αρνούνται με πάθος την ύπαρξη του κρυφού σχολείου, σαν να πρόκειται να γκρεμίσει το σύνολο των πεποιθήσεών τους. Όσο κι αν φαίνεται "περίεργο" ή "αντεστραμμένο", εμείς (που θεωρούμε χρέος μας να υπερασπιστούμε την Εκκλησία την περίοδο αυτή της Νέας Τάξης του οδοστρωτήρα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών όλων των λαών, της άνευρης ουδετεροποίησης των πολιτισμών και της δημιουργίας άβουλων καταναλωτών - δήθεν ισών), εμείς λοιπόν θα ζούσαμε πολύ πιο άνετα τη ζωή μας και θα διατηρούσαμε πολύ πιο άνετα όλες μας τις πεποιθήσεις ακόμα και αν ταξιδεύαμε με χρονομηχανή σε όλα τα μήκη και σε όλους τους χρόνους της Τουρκοκρατίας και δεν επιβεβαιώναμε ούτε ένα δευτερόλεπτο "κρυφού σχολείου".

Αντίθετα, οι διάφορων καταβολών προερχόμενοι δήθεν "ανατροπείς εθνικών μύθων" (που όπως συνάγεται από τα παραπάνω ουσιαστικά παίζουν το παιχνίδι της Νέας Τάξης), αυτοί που κάθε πρωί με το πρωινό τους αντι για προσευχή λένε "εθνικό το αληθές" και νομίζουν ότι υπηρετούν την αλήθεια, αυτοί που με ιδεολογικό φονταμενταλισμό μάχονται τη θρησκεία (και τη μεταφυσική) σε οποιαδήποτε μορφή τους, με αυστηρά δογματικό τρόπο (και μετά μας λένε ότι είναι άθρησκοι...), συμπληρώνοντας την πρωινή τους "προσευχή" με τη Μαρξιστική ατάκα περί "οπίου" (που στην πράξη είναι το ΜΟΝΑΔΙΚΟ πράγμα που τους έμεινε από τον Μαρξ...), όλοι αυτοί συμπεριφέρονται με τόσο φανατισμό υπέρ της "κατάρρευσης του εθνικού μύθου περί κρυφού σχολείου", που πραγματικά εάν ταξίδευαν με την ίδια χρονομηχανή και διαπίστωναν ΕΝΑ "κρυφό", "βραδυνό" "μάθημα" σε Εκκλησία ή μοναστήρι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, θα κατέρρευε η εσωτερική τους τάξη. Ίσως δεν το παραδεχόταν, από εγωισμό, αλλά στην πράξη αυτοί είναι οι ευάλωτοι να απωλέσουν την ισορροπία τους στη στάση ζωής τους, από την ανατροπή των θεμελιωδών πεποιθήσεών τους. Εξ ου και η απύθμενη άρνησή τους στη λογική και η καταφυγή τους στην οριστική απόρριψη με μονοκονδυλιά, έστω και ενός ίχνους ιστορικής ύπαρξης του κρυφού σχολείου!

Έτσι λοιπόν, για να απορρίψουν τον "μύθο" δημιούργησαν έναν άλλον. Το "άτοπο" που επιχειρούν να αποδείξουν το ορίζουν περίπου ως εξής. Την ιδέα του κρυφού σχολείου τη βλέπουν σα θεσμό, που οριζόντια και κάθετα επεκτείνεται στους τέσσερις αιώνες Τουρκοκρατίας. Σα θεσμό με υπευθύνους προγραμμάτων σπουδών, με ανέγερση εγκαταστάσεων, με οργάνωση, πρόγραμμα, εξετάσεις, εγγραφές κλπ. Και επειδή δε βρίσκουν τέτοια ντοκουμέντα και ιστορικές μαρτυρίες απορρίπτουν αυτήν την ιδέα.

Μα ποιος σας είπε ότι μιλάμε για αυτά; Το κρυφό σχολειό, στο μέγεθος και στην έκταση που (έστω, υποτίθεται ότι) λειτούργησε ήταν κρυφό! Τι σημαίνει αυτό; ότι δεν είχε σταθερή λειτουργία στους 4 αιώνες, δεν είχε οργάνωση σε μεγάλη κλίμακα κοκ. Απλά όταν τα φτωχά παιδιά του αγρότη είχαν μία επιπλέον θέληση για γράμματα, που θα πήγαιναν; θα πήγαιναν στον παπά! Που αλλού; που αλλού θα βρεις γραπτά κειμήλια; γραπτά κείμενα εγνωσμένης αξίας; που αλλού θα βρεις βιβλία; ο ιερέας, είναι δεδομένο νομίζω κοινά αποδεκτό, ήταν το κέντρο της ζωής, της ενοριακής αλλά και κοινωνικής ζωής. Κάποτε αυτά τα δύο ταυτιζόνταν. Όσο και να το αγνοούν ορισμένοι είναι αλήθεια ότι υπήρχε πολύ μεγαλύτερη αίσθηση κοινωνικής ζωής με κέντρο τον Ναό, με κέντρο τη θρησκεία. Το θεμέλιο της κοινότητας. Ε λοιπόν, εκεί θα συνέτρεχαν όλοι οι διψώντες τη γνώση. Μιλάμε περισσότερο για την αλφάβητο παρά για διδακτορικά. Εκεί θα βρίσκανε βιβλία και εκεί θα πήγαιναν. Σχολεία δεν υπήρχανε. Οργανωμένα. Δε μιλάμε για μεγάλες σχολές, 3-4 ονομαστές στη διάρκεια τεσσάρων αιώνων σε μία έκταση διπλάσια από τη σημερινή Ελλάδα. Τόσο παράξενο πια να υπήρχε μία τέτοια κοινοτικο-κεντρική (και όχι θεσμική ή οργανωμένη κεντρικά και γενικευμένα) τάση για "εκπαίδευση" με τον ιερά με μπούσουλα την Αγία Γραφή ή τους Πατέρες της Εκκλησίας; χώρια τη Βυζαντινή μουσική, την Αγιογραφία και άλλα πολλά.

Να επαναλάβω ότι "κρυφό σχολειό" δε σημαίνει παράνομο, στα μουλωχτά, στη γιάφκα με το φόβο της θανατικής ποινής αν "συλληφθούν" οι δράστες. Κρυφό σχολειό σημαίνει ότι ο Ελληνισμός διατήρησε τη γλώσσα του, τα ήθη κι έθιμά του, τη μουσική του, τα τραγούδια του, τη ζωγραφική του, με μία λέξη τον πολιτισμό του ολόκληρο, δίπλα στον ιερέα. Αυτό σημαίνει. Και αυτό έγινε.

Όποιος καταλαβαίνει αυτά τα απλά πράγματα δεν αντιδρά με μίσος.

http://omarkosmetamousia.blogspot.com/2006/09/blog-post_115919818529123517.html

ΤΟ «ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ»

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ
ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

(Από το βιβλίο «Το Κρυφό Σχολείο», έκδοση της Αποστολικής Διακονίας)

Ήλθε φαίνεται και η σειρά του «Κρυφού Σχολείου»! Να το απομυθοποιήσωμε και αυτό. Γιατί, όπως είναι γνωστό, στα «Κρυφά Σχολεία», δηλ. στα κοινά σχολεία της Τουρκοκρατίας, γραμματοδιδάσκαλοι γίνονταν πάντοτε ρασοφόροι και μάλιστα ταπεινοί μοναχοί που

κράτησαν την εθνική συνείδηση και διέδιδαν την ελληνική γλώσσα και τα ελληνικά Γράμματα. Σε κάποιο πρόχειρο συνήθως χώρο, στα κελιά ενός μοναστηριού, μέσα σε ένα ξωκκλήσι ή εκκλησιά. Παράλληλα προς τα μεγάλα επίσημα σχολεία που κι αυτά η Ορθόδοξη Εκκλησία ίδρυσε και διατήρησε, εκεί όπου οι συνθήκες δεν ήταν πρόσφορες, στις ορεινές π.χ. και απομακρυσμένες περιοχές, που ήταν τα δημοτικά σχολεία της εποχής εκείνης. Άλλωστε στους περιβόλους των μοναστηριών, όπου άκμασε η βυζαντινή τέχνη, συντηρήθηκε η πνευματική παράδοση του Έθνους και λειτουργούσαν βιβλιογραφικά εργαστήρια, υπήρχαν εσωτερικά σχολεία για τις ανάγκες των ίδιων των κοινοβίων. Σε πρόσφατη επίσκεψή του στο Άγιον Όρος, σε ένα από τα καλύτερα σύγχρονα κοινόβιά του, διαπίστωσα ότι είχε οργανωθεί φροντιστήριο ελληνικών γραμμάτων, για να μπορούν οι μοναχοί (και οι νέοι και οι γεροντότεροι) να παρακολουθούνε το περιεχόμενο των βυζαντινών ύμνων που ακούνε στο ναό. Να, λοιπόν, ένα σύγχρονο «Κρυφό Σχολείο», όχι φανερό, όχι επίσημο, αλλά δημιουργημένο από συγκεκριμένη ανάγκη.

Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας τα μοναστήρια δεν ήταν μόνο θρησκευτικά και πνευματικά κέντρα, αλλά και φιλανθρωπικά ταμεία, εστίες νοσοκομειακής περιθάλψεως όποιου προσέφευγε σ' αυτά κ.λ.π. Οι μοναχοί ήταν περίφημοι «βοτανολόγοι». Το «Γεωπονικόν» του Αγαπίου Λάνδου θαυμάζεται και από τους σύγχρονούς μας επιστήμονες. Ήταν δηλαδή τα μοναστήρια καταφύγια του Ελληνισμού στην περίοδο της σκλαβιάς. Μέσα στους ναούς τους μάθαιναν οι ραγιάδες γράμματα, κοντά σε κάποιο μοναχό έβαζαν τα παιδιά τους να διδαχθούν το αλφαβητάρι.

«Οι διδάσκαλοι ήταν κατά κανόνα καλόγηροι...»

Θα αναφέρωμε και άλλο παράδειγμα. Σε τουρκοπατημένη σήμερα ελληνική περιοχή (για ευνόητους λόγους δεν σημειώνομε ποια είναι), μετά το κλείσιμο του ελληνικού σχολείου, που λειτουργούσε εκεί, από τον κατακτητή, ο παπάς συγκεντρώνει τα Ελληνόπουλα στην εκκλησιά και τους διδάσκει την ελληνική γλώσσα και παιδεία. Ακόμη και ο Φάνης Μιχαλόπουλος, που από θαυμασμό στους διαφωτιστές, υποτιμάει την προσφορά αυτή της Εκκλησίας, την αναγνωρίζει έμμεσα:

«Αλλά προτού φθάσουν τα Γιάννενα στο επίφθονον αυτό πνευματικό σημείο, ιδίως κατά τους χρόνους του Αθανασίου Ψαλλίδα και του Βηλαρά, η παιδεία στην ηπειρωτική πρωτεύουσα πέρασε από κρίσιμες φάσεις. Όπως κι αλλαχού, έτσι και στα Γιάννενα η παιδεία ήταν κτήμα μερικών καλογήρων, που παρέδιδαν βασιζόμενοι στο καταθλιπτικότερο σύστημα. Η κατώτερη εκπαίδευση ή τα κολλυβογράμματα είχαν ως βάση θεολογικά τινα βιβλία – το Ψαλτήρι και την Οκτάηχο. Οι διδάσκαλοι ήταν κατά κανόνα καλόγηροι» (Τα Γιάννενα κι η Νεοελληνική Αναγέννηση (1648-1820), Αθήνα 1930, σελ. 25).

Όπως και άλλοτε έχω παρατηρήσει (βλ. το βιβλίο μου «Βυζάντιο και Εκκλησία», έκδοση Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1978), οι ίδιοι οι ορθόδοξοι ναοί τι άλλο ήταν παρά «Κρυφά Σχολεία», αφού εκεί εκτός από την ελληνική γλώσσα, οι υπόδουλοι διδάσκονταν έμμεσα και την ελληνική ιστορία ακούγοντας τα πολυπληθή κοντάκια, απολυτικά κ.λ.π. που συνδέονται μ' αυτήν: «Τη Υπερμάχω Στρατηγώ τα νικητήρια...», τα ειρηνικά, την «εκτενή» κ.λ.π. Η Ορθοδοξία κράτησε το Γένος στα δύσκολα χρόνια της δουλείας και το κράτησε με τους ολιγογράμματους παπάδες και τα «κρυφά»

σχολεία της.

Ο «Δούρειος Ίππος» για την κάθαρση

Έπρεπε, λοιπόν, να αμφισβητηθεί η ύπαρξή τους. Και δυστυχώς αυτό έγινε από τις σελίδες της «Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους», που εκδίδει η «Εκδοτική Αθηνών», έργου κατά τα άλλα σοβαρού, με αποτέλεσμα να περάσει και στα σχολικά εγχειρίδια. Έτσι η όλη υπόθεση έφθασε στη δημοσιότητα. Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος διαμαρτυρήθηκε στον υπουργό Παιδείας Ιωάννη Βαρβιτσιώτη κι εκείνος, προς τιμήν του, όπως αναφέρεται σε έγγραφο των Τμημάτων Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης του ΚΕΜΕ προς αθηναϊκή εφημερίδα της 21.5.1978, έδωσε αμέσως εντολή, από τα υπό εκτύπωση νέα σχολικά βιβλία να απαλειφθεί η φράση: «Σύμφωνα με τα τελευταία πορίσματα της ιστορικής επιστήμης το Κρυφό Σχολείο είναι ένας μύθος και δεν υπήρξε στην πραγματικότητα», από τη σελ. 173 της «Ιστορίας» της Γ' Λυκείου. Αλλά αυτό δεν αρκεί. Πρέπει να αποκατασταθεί και η αλήθεια για το «Κρυφό Σχολείο». Η ίδια η «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» πρέπει να πάρει υπ' όψη της σε μια προσεχή επανέκδοσή της αυτό που γράφει ο Γεν. Γραμματέας της Ακαδημίας Αθηνών, που φέρεται και ως μέλος του Εποπτικού της Συμβουλίου. Γράφει, λοιπόν, ο διακεκριμένος πανεπιστημιακός δάσκαλος Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος στο βιβλίο του «Το Εικοσιένα και ο Σύγχρονος Ελληνισμός» (Αθήναι 1972, σελ. 57):

«Το 1821 απετέλεσε την απαρχήν της καθάρσεως των Ελλήνων από την δευτέραν ιστορικήν των τραγωδιών, η οποία διήρκεσε τετρακόσια χρόνια. Ο Δούρειος Ίππος δια την κάθαρσιν αυτήν ήτο η Ορθοδοξία, οι Κοινότητες, το Κρυφό Σχολείο και ο εμπορικός στόλος των υποδούλων Ελλήνων».

Αλλά και ο ιστορικός του Νέου Ελληνισμού Καθηγητής Απ. Ε. Βακαλόπουλος, μέλος κι αυτός του Εποπτικού Συμβουλίου της «Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους», τα ίδια δέχεται όταν γράφει:

«Μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας και των κοινοτήτων συντηρούνται μικρές σπίθες από την παιδεία των Ελλήνων... Η στάθμη της παιδείας πέφτει απότομα με την πτώση της Κωνσταντινούπολης... Φαίνεται όμως ότι στην Κωνσταντινούπολη και σε ορισμένους άλλους τόπους λειτουργούν «κοινά σχολεία» με λίγους μαθητές, των οποίων οι δάσκαλοι πληρώνονται από τους σχετικά εύπορους γονείς. Στα «κοινά σχολεία» διδάσκονταν ανάγνωση αριθμητική και στοιχεία γραμματικής. Υπήρχαν όμως και μερικοί γονείς που έδιναν μόνοι τους στα παιδιά τους τις απαραίτητες στοιχειώδεις γνώσεις». (Η Πορεία του Γένους, Αθήνα 1966, σσ. 76-77).

Είναι σαφές ότι ο ιστορικός αναφέρεται σε ανεπίσημα σχολεία. Ο ίδιος θεωρεί το έτος 1593, στον 16ο δηλ. αιώνα, οπότε τοποθετείται το «Κρυφό Σχολείο», «ορόσημο» για την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας. Και το ορόσημο αυτό οφείλεται στην Εκκλησία. Ο εθνικός μας ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος γράφει σχετικά στην «Ιστορία» του «του Ελληνικού Έθνους»:

«Κατά τον πρώτον αιώνα της δουλείας οι πεπαιδευμένοι Έλληνες εις όλον το Έθνος ανήρχοντο εις 230. Την έλλειψιν της μορφώσεως του Έθνους ησθάνθησαν πάντες αλλά

περισσότερον όλων το Πατριαρχείον. Ένεκα τούτου ο Πατριάρχης Ιερεμίας ο μεγαλοπρεπής (ο Τρανός) το έτος 1593 συνεκάλεσεν Ιεράν Σύνοδον εις το μετόχιον του Παναγίου Τάφου και έλαβεν την εξής απόφασιν: «Εκαστον επισκοπον εν τη εαυτού παροικία φροντίδα και δαπάνην των δυναμένων ποιείν, ώστε δε κατά δύναμιν τοις εθέλουσιν διδάσκειν και τοις μαθείν προαιρουμένοις εάν των επιτηδείων χρείαν έχωσιν».

Αμφισβητήσεις χωρίς τεκμήρια

Τα περι «μύθου» για το «Κρυφό Σχολειό» τα υποστήριξε στον Ι' τόμο της νεώτερης «Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους» (1974), ο Καθηγητής σήμερα της Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Άλκης Αγγέλου. Ο μελετητής αυτός, που είναι και μέλος του Ομίλου Μελέτης του Ελληνικού Διαφωτισμού, αρνείται με απόλυτο και κατηγορηματικό τρόπο την ύπαρξη του «Κρυφού Σχολειού», χωρίς όμως να πείθει με τα γραφόμενά του αλλά κάνοντας διάφορες υποθέσεις, που δεν τεκμηριώνει. Ο Αγγέλου συγκεντρώνει όσες αρνητικές θέσεις έχουν κατά καιρούς γραφή, αλλά δεν αναφέρει τις υπόλοιπες, όπως επιβάλλεται για ένα έργο όχι «προσωπικό», αλλά «συλλογικό», καθώς είναι η «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», μιλώντας περι «ευφαντάστων καλοπροαιρέτων ιστορικών της εθνικής σκοπιμότητας» οι οποίοι κατά την άποψη του παρασύρθηκαν «από την χιονοστιβάδα του μύθου».

Ας δούμε, λοιπόν, στη συνέχεια τι αναφέρουν πάνω στο θέμα πολύ σοβαρές ιστορικές πηγές και έγκυροι συγγραφείς. Ο Αναστάσιος Ν. Γούδας, «διδάκτωρ της ιατρικής, ιππότης του τάγματος του αγίου Στανισλάου, μέλος διαφόρων επιστημονικών και φιλανθρωπικών εταιριών», στον β' τόμο του περίφημου έργου του «Βίοι παράλληλοι των επί της Αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών», όπου πραγματεύεται περι «Παιδείας» (εν Αθήναις 1870, σελ. κε' κ.εξ.) γράφει:

«Σμικρόν κατά σμικρόν η διδασκαλία μετεφέρθη από των σκητών και των σπηλαιών εις τους νάρθηκας των εκκλησιών, ένθα και σήμεραν έτι διδάσκουσιν εν τισι των υπό την Τουρκία ελληνικών χωρών. Τα δημόσια σχολεία τότε ήσαν παντελώς κατηρημένα• μόνον εν τοις Πατριαρχείοις της Κωνσταντινουπόλεως και εν αποκέντρω τινί πόλει διετηρήθησαν, ως λέγεται, ατελείς τινες σχολαί• ανώτερα δε εκπαιδευτήρια δεν εδύναντο να συστηθώσι, λέγει ο Γιακωβάκης Ρίζος Νερουλός «ειμή υπό τον τίτλον επανορθωτικά καταστήματα MAISON DE CORRECTION». Ούτω δε μόλις εδυνήθησαν οι άνδρες εκείνοι να διατηρήσωσιν εν τη Ανατολή άσβεστον τον λύχνον της παιδείας... «Παναγιώτης δε ο Νικούσης και ο διάδοχος αυτού Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, λέγει Γιακωβάκης Ρίζος ο Νερουλός, κατώρθουν να λαμβάνωσιν άδειαν συστάσεως σχολείων εις διαφόρους πόλεις της τε Ευρωπαϊκής Τουρκίας και της Μικράς Ασίας και απεστόμουν τους κατά τόπους διοικητάς Τούρκους οτέ μεν δια δώρων, οτέ δε δια της ισχύος των παρά τοις υπουργοίς του Σουλτάνου». Αλλά σχολεία διατηρούμενα μόλις δια δωροδοκίας και δια της εμπνεύσεως φόβου, δεν ήτο δυνατόν να παρέξωσιν εις το έθνος και μεγάλους άνδρας• άπορον μάλιστα είναι πως εμορφώθησαν και τινες, ικανοί να διδάσκωσι τα καλά γραμματικά, και να διατηρώσιν ούτως άσβεστον τουλάχιστον την λυχνίαν της παιδείας».

«Το Κρυφό Σχολειό δεν είναι θρύλος...»

Για διώξεις μιλάει και ο ιστορικός της Επανάστασης του Εικοσιένα Ακαδημαϊκός Διονύσιος Κόκκινος αναφέροντας το «Κρυφό Σχολειό»:

«Ο παπάς κάτω από τα ράκη του ράσου του κρατεί το ψαλτήρι και πηγαίνει να μάθη τα παιδιά, που τον περιμένουν, να διαβάζουν. Ομιλεί ακόμη εις τα παιδιά και δια τους μεγάλους ανθρώπους που εδόξασαν άλλοτε αυτόν τον τόπον. Διδάσκει την ολίγην ιστορίαν που γνωρίζει και αυτός. Το κρυφό σχολειό δεν είναι θρύλος. Το συνετήρησε παρά τας διώξεις, παρά την αξιοθρήνητον έλλειψιν παντός μέσου, παρά την φοβεράν πίεσι τώσων αμέσων αναγκών που θα ήτο φυσικόν να οδηγήσουν προς τον εξισλαμισμόν, ο βαθύτατος πόθος του τυραννουμένου έθνους να υπάρξη». (Η Ελληνική Επανάστασις, βραβείον Ακαδημίας Αθηνών, ε' έκδοσις, τόμ α', «Μέλισσα», σελ. 21).

Ο Αγγέλου παρακάμπτει τελείως τις διώξεις και ούτε λίγο ούτε πολύ παρατηρεί: «Αν το Κρυφό Σχολειό είχε γίνει για κάποια περίοδο πραγματικότητα σε περιορισμένη έστω έκτασι, δεν συνέτρεχε κανένας λόγος η σχετική μαρτυρία ή μαρτυρίες να μείνουν σκόπιμα στην αφάνεια. Θα έπρεπε, αντίθετα ένα τέτοιο τεκμήριο ζωτικότητας της φυλής και της εθνικής συνειδήσεως σύμφωνα με την ερμηνεία που θα του δώσουν κατά κανόνα οι μεταγενέστεροι, να εξαρθή με κάθε τρόπο. Αφού, λοιπόν, η απλή λογική μας οδηγεί να αποκλείσουμε παρόμοιο ενδεχόμενο, εκείνο που απομένει να δεχθούμε είναι ότι πιθανόν να βρισκόμαστε σε μια εξαιρετική – μοναδική ίσως – συμπτωματική εξαφάνισι κάθε σχετικής γραπτής μαρτυρίας. Την έσχατη όμως αυτή υπόθεσι έρχεται να αναιρέσει μια άλλη αδιαφιλονίκητη λογική παρατήρησι: Για ποιο λόγο ο Τούρκος να ενοχληθή από την ύπαρξη των σχολείων; Τι είναι εκείνο που θα μπορούσε να τον ανησυχήσει από την ενασχόλησι ενός μικρού σχετικά μέρους του πληθυσμού με τα γράμματα; Ασφαλώς η περιορισμένη έκτασι που μπορούσε να έχη την εποχή εκείνη η καλλιέργεια των γραμμάτων δεν θα πρέπει να είχε ως ενδεχόμενο την παραμέλησι της καλλιέργειας της γης. Άλλωστε τα γράμματα ήταν απαραίτητα για ένα μόνο μέρος του πληθυσμού για όσους δηλαδή ασχολούνταν με το εμπόριο, με το οποίο δεν ασχολείτο συστηματικά ο δυνάστης ή για όσους είχαν σχέση με τον κλήρο».

«Απόκρυφον έργον συνετελείτο...»

Ασφαλώς ένας δυνάστης, σαν κι αυτόν θα ήταν τέλεια ιδανικός, όμως οι μαρτυρίες κάθε άλλο παρά αθώο τον εμφανίζουν. Από τη μια μεριά έδινε προνόμια κι από την άλλη, όπου μπορούσε, προέβαινε σε εξισλαμισμούς του πληθυσμού. Πώς θα άφηνε στην περιπτώσι αυτή να λειτουργήσουν ομαλά τα σχολεία; Ο γνωστός ιστοριοδίφης Τάσος Γριτσόπουλος γράφει πάνω σ' αυτό:

«Πρέπει αναμφισβητήτως να τονισθή ότι παρά το δοθέν προνόμιον και παρά τας πολιτικάς αρετάς του Πορθητού, θηριώδης παρέμεινε και αμετάβλητος η ασιατική φυσιογνωμία αυτού του ίδιου και των διαδόχων του. Παρά το ανενόχλητον του Πατριάρχου ο Πατριάρχης ουχί σπανίως κατεβιάσθη από τον θρόνον και ωδηγηθή εις τον θάνατον παρά δε τας χορηγηθείσας θρησκευτικάς ελευθερίας υπήρχον δεσμεύσεις και επί των απλουστέρων ζητημάτων, αυτά δε συνήθως ήροντο δια της καταβολής χρημάτων. Γεμάτη από αντιφάσεις εξεδηλώνετο η τουρκική πολιτική έναντι των χριστιανών, πάντοτε όμως ρυθμιστής των σχέσεων ήτο η σκοπιμότης και χρυσούς κανών η εξαγορά, ποτέ η αρετή και το δίκαιον».

Ο ίδιος μελετητής έχει ασχοληθή ιδιαίτερα με την παιδεία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και έχει αφιερώσει στο «Κρυφό Σχολειό» μελέτημα που είδε το φως το 1962 στον δ' τόμο του επιστημονικού φιλολογικού περιοδικού «Παρνασσός». Ο Γριτσόπουλος κατέγινε και με την ιστορία της Μεγάλης του Γένους Πατριαρχικής Σχολής, που την ίδρυσή της τοποθετεί αμέσως μετά την Αλωση:

«Βεβαίως, γράφει, δεν γνωρίζομεν πότε ακριβώς η Μ. Εκκλησία γενικώς και επισήμως επέβαλε εαυτήν ως την κατ' εξοχήν επόπτριαν της διακανονιστικής κινήσεως διότι δεν έχομεν σαφή μαρτυρίαν αυθεντικήν. Αλλ' είναι δυνατόν να υποθέσωμεν ότι επί του Γενναδίου και ζώντος του Πορθητού συνετελέσθη το μέγα γεγονός εις την Κωνσταντινούπολιν τουλάχιστον. Εις τας επαρχίας ωργανώθη μεν υπό την αιγίδα της Εκκλησίας η Παιδεία, τούτο όμως έγινε πολύ αργότερα, όταν οι καιροί ήσαν περισσότερον πρόσφοροι. Πάντως οφείλομεν να δεχθώμεν ότι απόκρυφον έργον συνετελείτο από της πρώτης στιγμής της συμφοράς εις τα μοναστήρια, όπου πρέπει να τοποθετήσωμεν τα θρυλικά Κρυφά Σχολειά» (Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, τόμ. α', σσ. 70-71).

Κρυπτοχριστιανοί – Κρυφά Σχολειά

Η ύπαρξη επισήμων σχολείων, εξ άλλου, δεν αποκλείει τα κρυφά. Όπως και η διατήρηση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως δεν αποκλείει την ύπαρξη κρυπτοχριστιανών, εξισλαμισθέντων δηλ. χριστιανών, που λάτρευαν στα κρυφά τον αληθινό Θεό. Ο ίδιος δυνάστης, που ενώ αναγνώριζε το Πατριαρχείο, κυνηγούσε την ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία με πραγματική μανία, όποτε του δινόταν η ευκαιρία, όπως θα δούμε παρακάτω, έκλεινε τα ελληνικά σχολεία. Για τις ανάγκες των κρυπτοχριστιανών η Εκκλησία χρησιμοποιούσε και κρυφούς παπάδες. Ο Νίκος Ε. Μηλιώρης, που ασχολήθηκε συστηματικά με το αδιαμφισβήτητο τούτο γεγονός προσκομίζοντας σπουδαίες μαρτυρίες στο βιβλίο του «Οι Κρυπτοχριστιανοί» (Εκδόσεις Ενώσεως Σμυρναίων, σ. 47-48) γράφει:

«Κρυφοί παπάδες ήσαν ακόμη δερβίσηδες – ιεραπόστολοι μυστικοί – που περιοδεύανε στα κέντρα των κρυπτοχριστιανών και τελούσαν τα χριστιανικά μυστήρια. Ήσαν απεσταλμένοι κάποιων μοναστηριών. Ειδική και επιμελημένη ήταν η επιλογή και η προετοιμασία από τα μεγάλα μοναστήρια του Πόντου των περιοδευόντων αυτών μυστικών ιεραποστόλων και μακροχρόνια και γεμάτη από απρόοπτους και θανάσιμους συχνά κινδύνους η αποστολή τους. Διαλέγανε όσους από τους καλογέρους παρουσιάζανε τα περισσότερα για τον προορισμό, που θα αναλαμβάνανε προσόντα. Τους διδάσκανε τα τούρκικα, τους μούσαν στους τύπους της μουσουλμανικής λατρείας και στις θρησκευτικές τελετές της κι ύστερα τους ντύνανε ντερβίσηδες και τους εξαποστέλνανε στον Πόντο. Μπαίνανε στα χωριά των Κρυπτοχριστιανών σαν κήρυκες του Μωάμεθ. Τη νύκτα λειτουργούσανε (σ.σ. τα ελληνικά) μέσα σε κατακόμβες και κρύπτες. Μήνες ολόκληρους οδοιπορούσανε και χρόνια ολόκληρα πολλές φορές, ταλαιπωρούμενοι και αντιμετώπιζοντας τον κίνδυνο σε κάθε τους βήμα. Πολλοί υποκύπτανε στις κακουχίες• άλλοι αναγνωρίζονταν και τότε τελειώνανε με μαρτυρικό θάνατο. μερικοί είχανε την καλή τύχη να γυρίσουν πίσω στο μοναστήρι τους• αλλά και πάλιν αφού κάνανε εκεί την αναφορά τους, σύντομα ξαναφεύγανε σε καινούρια αποστολή. Σε τέτοια μοναστήρια του Πόντου κρατούσαν και κρυπτογραφικούς κώδικες• καταγράφανε σ' αυτούς συνθηματικά την κίνηση των κρυπτοχριστιανών της δικαιοδοσίας ή

της περιοχής των.

Οι αρνητές του «Κρυφού Σχολείου» σε κανένα τεκμήριο δεν βασίζονται παρά μόνο σε εικασίες. «Ένας αιώνας και πλέον μετά την Άλωση λένε, είναι το διάστημα που καλύπτεται λίγο πολύ από τους υπέρμαχους της μυθολογίας του Κρυφού Σχολείου. Το χρονικό όμως αυτό διάστημα μπορεί να δικαιολογήσει με τον αργό ρυθμό που έχει η ζωή εκείνη την εποχή και με την επιβράδυνση την οποία προκάλεσε η τουρκική κατάκτηση το γενικό μούδιασμα που έχει καταλάβει όλες τις δυνάμεις του έθνους». Αυτό όμως έρχεται σε αντίθεση με όσα οι ίδιοι γράφουν για την ουδέτερη πολιτική του Τούρκου δυνάστη απέναντι στα σχολεία. Και σχολεία δεν δημιουργήθηκαν μόνο μετά τον 16ο αιώνα αλλά αμέσως μετά την Άλωση ιδρύθηκε η Μεγάλη του Γένους Πατριαρχική Σχολή. Αντίθετα αν υπήρξε μούδιασμα αυτό θα ήταν αποτέλεσμα των τουρκικών πιέσεων. Το ακριβές, όπως ήδη σημειώθηκε, είναι ότι ο κατακτητής επίσημα έδωσε προνόμια και ανεπίσημα επιδίωκε τον αφελληνισμό των υποδούλων, όπως έκανε με τη στρατολογία γενιτσάρων. «Το ελληνικό έθνος, γράφει ο Βλαχογιάννης, πλήρωσε με εκατομμύρια ζωντανές ψυχές τη δίψα του μουσουλμανικού φανατισμού» (Πρωία 5 Ιουνίου 1932).

Πλούσια ηπειρωτική παράδοση

Τις εικασίες των αρνητών του «Κρυφού Σχολείου» έρχεται να αναιρέσει πλουσιώτατη τοπική παράδοση, αλλά και η ύπαρξη τοπωνυμικών μαρτυριών και αρχαιολογικών τεκμηρίων. Ο Ηπειρώτης ποιητής Κώστας Κρυστάλλης γράφει για τα «Κρυφά Σχολεία» του Συρράκου και των Καλαρρυτών:

«Εν Συρράκω και Καλαρρύταις εδιδάσκετο η Ελληνική Παιδεία υπό Ιερέων ως εις πλείστα μέρη της Ελλάδος κατά τους ανωμάλους εκείνους καιρούς – είτε εν ναοίς είτε εν ιδιωτικοίς οίκοις - πολύ προ του ισαποστόλου Αγίου Κοσμά (Περιοδικό «Εβδομάς», 1891).

Νεώτερος μελετητής της «Παιδείας στα Τζουμέρκα από την Άλωση ως τον Αλή πασά», ο εκπαιδευτικός και συγγραφέας Φίλιππος Δ. Κολοβός παρατηρεί για την παιδεία στην Ήπειρο:

«Στην περίοδο της σκλαβιάς ο κλήρος γίνεται οδηγός και στήριγμα του δούλου Έθνους. Και το «Κρυφό Σχολείο» είναι για την περίοδο εκείνη το μοναδικό σχολείο μέσα στο οποίο οι μικροί ραγιάδες πληροφορούνται για τα περασμένα μεγαλεία του έθνους. Οι απλοϊκοί ρασοφόροι διοχετεύουν ιερό ενθουσιασμό στα σκλαβόπουλα και διαποτίζονται από το κρυφό σχολείο τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα και διασώζονται τα εθνικά ιδανικά» (περ. «Σκουφάς» 5, τεύχη 42-43, σελ. 92).

Την ηπειρωτική παράδοση για το «Κρυφό Σχολείο» ενισχύουν και οι δυο γωνιακές κρύπτες του καθολικού της μονής του Αγίου Νικολάου των Φιλανθρωπινών ή του Σπανού στο νησάκι των Ιωαννίνων, όπου όπως λέγεται λειτουργούσε «Κρυφό Σχολείο». Αυτό το αναφέρει ο Αρχαιολόγος Σωτ. Ι. Δάκαρης, αλλά δεν το δέχεται.

«Κατά τη γραπτή παράδοση, γράφει, του 19 αιώνα λειτούργησε εδώ με την ανέγερση της πρώτης Μονής, ή κατ' άλλη εκδοχή από τα μέσα του 16ου αιώνα, Εκπαιδευτήριο. Ασφαλώς

όμως εσφαλμένος είναι ο θρύλος για τη λειτουργία του Κρυφού Σχολείου. Στα Γιάννινα υπήρχαν με την ανοχή των Τούρκων στους χρόνους της τουρκοκρατίας πολλά σχολεία, ώστε η παράνομη δράση του Κρυφού Σχολείου να φαίνεται περιττή» (Το νησί των Ιωαννίνων, Αθήναι 1971, σελ. 22).

Διαφεύγει όμως της προσοχής του αρχαιολόγου ότι «Κρυφό Σχολείο» ήταν και το ανεπίσημο, όπως ήδη γράψαμε, κοινό σχολείο, που όπως σημειώνει ο Μιχαλόπουλος (βλ. παραπάνω), το κρατούσαν οι καλόγεροι. Όταν οι συνθήκες απαιτούσαν πλήρη μυστικότητα ή δημιουργούσαν ανάγκη κρυφής λειτουργίας του, οι καλόγεροι επιτελούσαν το έργο τους όπως συνήθως κρυφά. Παράδειγμα η σχολή που λειτούργησε στο μοναστήρι της Αγίας Μαρίας Σύμης από το 1765 ως το 1821 και σταμάτησε με την έκρηξη της Επανάστασης από τον δυσареστημένο κατακτητή. Ξαναλειτούργησε το 1834 στους θόλους του ναού της Μεγάλης Παναγιάς στο Κάστρο της Σύμης. Στο μεταξύ διάστημα, οπότε ξαναγύρισε η τουρκική κατοχή, λειτούργησε ασφαλώς κρυφά (βλ. σχετικά στη μελέτη «Η σχολή της Σύμης», Αθήνα 1978). Το ίδιο γινόταν σε όλο το διάστημα της Τουρκοκρατίας και περισσότερο στην μετά την Άλωση κρίσιμη περίοδο, οπότε σωστά τοποθετείται κατ'εξοχήν η ύπαρξη του «Κρυφού Σχολείου», και καθώς είδαμε ο κατακτητής εφαρμόζεε δυο μέτρα και δυο σταθμά απέναντι στους Έλληνες.

Άλλος Ηπειρώτης λογοτέχνης, ο Μιχαήλ Περάνθης, με βάση την επιχωριάζουσα στην πατρίδα του παράδοση περιγράφει το «Κρυφό Σχολείο» ως εξής:

«Δίδασκαν καλόγεροι και παπάδες μισογραμματισμένοι κι αυτοί. Δίδασκαν νύχτα, με το κερι, πριν ξημερώσει ακόμα. Τα παιδιά διολίσθαιναν αθόρυβα στο σκοτάδι, να μην τους δει Τούρκος κι ήταν χαρούμενα όταν είχε φεγγάρι – που το τραγουδούσαν. Έφταναν σ' ένα γυμνό δωμάτιο σπιτιού, στο νάρθηκα μιας εκκλησιάς, σ' ένα μπουντρούμι ανήλιαγο και υγρό... Κάθονταν διπλοπόδι στο χώμα ή στις πλάκες ή απάνω στις πέτρες, γύρω – γύρω. Με τα' αυτί τους στημένο έξω μπας κι ορμήσει ο Αγαρηνός. Με τη ματιά τους στο μυστικό παραπόρτι, έτοιμοι να το σκάσουν, αν χρειαστεί... Και να παίζουν το κεφάλι τους για πέντε κολλυβογράμματα! Τι μάθαιναν; Την αλφαβήτα – για να διαβάζουν το ψαλτήρι. Βιβλία δεν είχαν. Η ανάγνωση γινόταν στ' Οκταήχι. Ένας διάβαζε κ' οι άλλοι του κρατούσαν το ίσο, κουνώντας ρυθμικά το κορμί τους μπρος πίσω και ψαλμωδώντας τους φθόγγους της εκκλησιαστικής μουσικής. Στη μέση στέκονταν ο δάσκαλος κρατώντας τη βέργα του «δίκηνη σκήπτρου». Ήταν το σύμβολό του. Την άπλωνε και χτυπούσε μ' αυτήν όπου έφτανε».

Δύο αξιόλογες μαρτυρίες

Βέβαια πρόκειται για λογοτεχνική ανάπλαση, όμως ο Περάνθης στη συνέχεια προσάγει και δυο αξιόλογες μαρτυρίες για την κατάσταση της παιδείας στα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας:

«Ο προτεστάντης ιεροκήρυκας Γκέρλαχ είδε στα 1572 τον γέρο Μαλαξό να δίνει μαθήματα στο σπίτι του. Ήταν σ' ένα εξαθλιωμένο γυμνό δωμάτιο, όπου σε μια γωνιά κρέμονταν λίγα παστωμένα ψάρια ξερά• απ' αυτά έπαιρνε και μαγείρευε, να ψευτοζήσει. Μόλις τα παιδιά έπαυαν να ψελλίζουν, έγραφε ο Αλέξανδρος Ελλάδιος, στα 1714, τάστελναν στην κοντινότερη εκκλησιά, να μάθουν όσα σχετιζονταν με την πίστη τους... Τα Κρυφά Σχολεία

συνεχίζονται εκεί που οι τοπικοί πασάδες και μπέηδες μάχονται τους καλόγερους και τα γράμματα».

«Κρυφά Σχολεία» σ' όλη την Ελλάδα

«Κρυφά Σχολεία» δεν λειτουργούσαν μόνο στην Ήπειρο, αλλά σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Στην περίφημη μονή Προυσσού στη Ρούμελη, διασώζεται ένα μικρό κτίριο, που το ονομάζουν «Κρυφό Σχολείο» και λένουν ότι δίδαξε σ' αυτό ο εθνομάρτυρας Κοσμάς ο Αιτωλός. Πλουσιώτατη είναι η παράδοση για το «Κρυφό Σχολείο στο Μοριά, στη Δημητσάνα, στη μονή Φιλοσόφου κ.α.

«Το σχολείο της Μονής Φιλοσόφου, γράφει ο Γυμνασιάρχης Β. Χαραλαμπίδης, γνώρισε μεγάλη ακμή στα χρόνια της σκλαβιάς όταν πια έκλεισαν τα άλλα σχολεία και το πνευματικό σκοτάδι σκέπασε τη χώρα μας. Τότε όσοι διψούσαν για μάθηση έτρεχαν στα μοναστήρια και σε απόμερες περιοχές στα λεγόμενα «Κρυφά Σχολεία», όπου καλόγεροι και παπάδες μάθαιναν τα παιδιά γράμματα. Το παλαιό μοναστήρι του Φιλοσόφου βρίσκεται μέσα στην σπηλιά του βράχου και λέγεται από τον λαό «Κρυφό Σχολείο», γιατί εκεί λειτούργησε το παλαιό σχολείο στα πρώτα χρόνια της σκλαβιάς. Βρίσκεται όμως σε μέρος εξαιρετικά απότομο και δυσκολοπέραστο και οι συνθήκες της ζωής σ' αυτό ήταν πολύ δύσκολες» (περ. «Ιστορία Εικονογραφημένη», τεύχ. 81, σελ. 113).

Γλωσσικές – αρχαιολογικές μαρτυρίες

Ενδιαφέρουσες γλωσσικές και αρχαιολογικές μαρτυρίες συγκεντρώνει για το «Κρυφό Σχολείο» ο Αθανάσιος Φ. Παπαγιάννης:

«Τοπωνύμια «Κρυφό Σχολείο», γράφει υπάρχουν εκτός από τη μονή Φιλοσόφου, και στην Άνω Μονή Δίβρης (στην Ηλεία), στη Μονή Αγίων Αναργύρων (Λακωνίας), στη Μονή Αγίου Γεωργίου Φενεού (Κορινθίας) κ.ά. Χαρακτηριστικό είναι ότι το «Κρυφό Σχολείο» «ήταν διαμέρισμα αθέατον, αποκεκομμένον από τον ναόν, προσιτόν με κινητήν κλίμακα μακριά από τα μάτια του κατακτητού» ή «θολωτό κρυφό διαμέρισμα πάνω από τον νάρθηκα της Μονής, όπως στη Μονή Φενεού». Στη Μονή Κηπιανών (Μαντινείας) ήταν σε θολωτό διαμέρισμα της καμάρας (Στοάς)» (Μαντινειακά Μοναστήρια, σελ. 378).

Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι στην Κύπρο τους παπάδες, όπως με πληροφορεί ο φίλος Κύπριος ιστορικός συγγραφέας Σπύρος Παπαγεωργίου τους αποκαλούν «Δάσκαλε!». Ο χαρακτηρισμός αυτός υπογραμμίζει κατά τον καλύτερο τρόπο τον ρόλο του ορθόδοξου παπά στα χρόνια της σκλαβιάς, που δυστυχώς για την πολύπαθη ελληνική μεγαλόνησο, ξαναγύρισε και πάλι σε μεγάλο τμήμα του εδάφους της.

«Κρυφό Σχολείο» και λογοτεχνία

Γύρω από το θέμα του «Κρυφού Σχολείου» πρέπει να αναφερθή ότι ο ποιητής Ι. Πολέμης και ο λογοτέχνης Άλκης Κ. Τροπαιιάτης έχουν γράψει λογοτεχνικά έργα και ότι ο σημαντικώτατος Νεοέλληνας ζωγράφος Νικόλαος Γύζης έχει αφιερώσει το έργο του «Το κρυφό σχολείο», όπου ένα μοναχός διδάσκει τα Ελληνόπουλα. Σχετικό είναι και το «Ο

μοναχός και το παιδί» του ίδιου ζωγράφου, όπου ο μοναχός κρατά στο χέρι του ένα φλυτζάνι καφέ και εξηγεί κάτι στο παιδί με τ' ανοιγμένο βιβλίο στο σπίτι όπου βρέθηκε. Στη Μονή Πεντέλης, εξ άλλου, υπάρχει αναπαράσταση του «Κρυφού Σχολείου» στο Μουσείο του Ορθοδόξου Κλήρου και της Ελληνικής Παιδείας των χρόνων της Τουρκοκρατίας.

Συμπεράσματα

Από όσα παραπάνω εκθέσαμε προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

1. Τα κοινά σχολειά τα κρατούσαν ανεπίσημα μοναχοί είτε στα φανερά είτε στα κρυφά, όπου οι συνθήκες δεν ήταν ευνοϊκές. Αυτά ήταν τα «Κρυφά Σχολειά» της περιόδου της δουλείας.
2. Οι μοναχοί δεν ήταν μόνο δάσκαλοι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας αλλά και ο σύνδεσμος των Κρυπτοχριστιανών με την Εκκλησία.
3. Υπάρχουν πλούσια τοπική παράδοση και πολλές μαρτυρίες τοπωνυμικές και αρχαιολογικές για τα «Κρυφά Σχολειά».
4. Η άρνηση του «Κρυφού Σχολείου» δεν βασίζεται σε τεκμήρια, αλλά σε εικασίες.
5. Η Εκκλησία γενικά είχε στα χέρια της την παιδεία, και την επίσημη και την ανεπίσημη. Στα μοναστήρια βρήκε καταφύγιο ο Ελληνισμός στα χρόνια της σκλαβιάς.

Λόγοι σεβασμού της ιστορικής αλήθειας, αλλά και της φιλολογικής δεοντολογίας επιβάλλουν, για όλα αυτά, σε συλλογικά έργα, όπως η «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» να αποφεύγουν τους ατεκμηρίωτους δογματισμούς και να παραθέτουν όλες τις απόψεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΠ. Ε.: Η Πορεία του Γένους, «Οι Εκδόσεις των Φίλων», Αθήνα 1966, σσ. 76-77.
2. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑΝΝΗ: «Κόψε με, αγά μου, ν' αγιάσω», Πρωία 5 Ιουνίου 1932.
3. ΓΟΥΔΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ: Βίοι παράλληλοι των επί της Αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών, τόμος β', Παιδεία εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφέως, 1870, σελ. κε' κ.εξ.
4. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΤΑΣΟΥ ΑΘ.: «Κρυφό Σχολειό», Παρνασσός, 4 (1962), σελ. 76 κ.εξ.
5. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: Σχολή Δημητσάνης, Αθήναι 1962, σελ. 19 κ.εξ.
6. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, τόμος α', Αθήναι 1966, σελ. 67 κ.εξ.
7. ΔΑΚΑΡΗ ΣΩΤ. Ι.: Το νησί των Ιωαννίνων, έκδοση Μουσείου Προεπαναστατικής περιόδου

νήσου Ιωαννίνων, Αθήναι 1971, σελ. 22.

8. ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος Ι', Αθήνα 1974.

9. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ι. Ν.: Το Εικοσιένα και ο Σύγχρονος Ελληνισμός, «Οι εκδόσεις των Φίλων», Αθήναι 1972, σελ. 57.

10. ΚΟΚΚΙΝΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ: Η Ελληνική Επανάσταση, βραβείον Ακαδημίας Αθηνών, ε' έκδοσις εικονογραφημένη και βελτιωμένη, τόμος α', «Μέλισσα» 1967, σελ. 21.

11. ΚΟΛΟΒΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Δ.: «Η παιδεία στα Τζουμέρκα από την Άλωση ως τον Αλή πασά», Σκουφάς, τόμ. Ε', τεύχ. 42-43, 1976, σσ. 92-96.

12. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ ΚΩΣΤΑ: Άπαντα, εκδόσεις Μιχ. Περάνθη και Γ. Βαλέτα.

13. ΜΗΛΙΩΡΗ ΝΙΚΟΥ Ε.: Οι Κρυπτοχριστιανοί, μελέτη εκδόσεις «Ενώσεως Σμυρναίων», Αθήναι 1962.

14. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΦΑΝΗ: Τα Γιάννενα κι η Νεοελληνική Αναγέννηση (1648-1820), Αθήνα 1930, σελ. 25.

15. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Φ.: Μαντινειακά Μοναστήρια, Αθήνα 1977, σελ. 216 κ.εξ.

16. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους.

17. ΠΕΡΑΝΘΗ ΜΙΧΑΗΛ: Ελληνική Πεζογραφία από την άλωση ως σήμερα, τόμος α', σσ. 17-18.

18. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Β.: «Τα Κρυφά σχολεία της Μονής Φιλοσόφου», περ. Ιστορία Εικονογραφημένη, τεύχος 81, σελ. 113.

19. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ Ι. Μ.: Βυζάντιο και Εκκλησία, έκδοση Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1978.

20. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: Η σχολή της Σύμης (1765-1821), Αθήνα 1978.

http://www.oodegr.com/oode/istoria/ekklisia/kryfo_sxolio1.htm

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΕΡΡΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ *

Η πόλη των Σερρών φημιζόταν από τους βυζαντινούς ακόμη χρόνους και στην τουρκοκρατία ως πόλη σοφών. Το αναφέρει ο ιστορικός και γεωγράφος Τούρκος Χατζηκάλφας στους γεωγραφικούς του πίνακες, αλλά και κάποιος άλλος ιστορικός Άραβας γράφει ότι οι μοναχοί της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών, την εποχή του Οσμάν Σουλτάν, το 1300, ασχολούνταν με φιλοσοφικές μελέτες. Αυτό δείχνει ότι στις Σέρρες και στην περιοχή καλλιεργούνταν με ιδιαίτερη επίδοση τα γράμματα, γι' αυτό και ο πρώτος μετά την άλωση

της Κωνσταντινουπόλεως Οικουμενικός Πατριάρχης, ο Γεννάδιος Σχολάριος, επέλεξε το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου για να εγκαταβιώσει στο τέλος της ζωής του και να συγγράψει εκεί αρκετά έργα i.

Ο Α. Βακαλόπουλος, στην ιστορία της Μακεδονίας 1351-1813, αναφέρει ότι στις Σέρρες υπήρχαν μορφωμένοι κληρικοί. Αυτό φαίνεται και από το Χρονικό του Παπασυναδινού. Ο Παπασυναδινός γράφει πώς, όταν ήταν εννέα χρονών, το 1609: «Με επήγε ο πατέρας μου ο παπά κυρ Σιδέρης εις τα Καλάδενδρα εις τον διδάσκαλον τον κυρ Δήμον και έμαθα εις αυτόν τα κοινά γράμματα. Εις δόξαν Θεού». Αυτή ήταν η πρωτοβάθμια εκπαίδευσή του. Για τη δευτεροβάθμια αναφέρει πως όταν ήταν δεκαοκτώ χρονών, το 1618: «Επήγα εις τον παπά κυρ Παρθένιον απάνου εις την μητρόπολιν και έμαθα την γραμματικήν, το γράψιμον και από τους ποιητάδες τον Κάτονα, τον Πυθαγόρα, τον Αρηστοφάνη και τον κανόνα των Χριστουγέννων και των Φώτων». Αναφέρει επίσης ότι στις Σέρρες ήταν δάσκαλος και ο Παπαϊωάννης «ο πολίτης από την Κωνσταντινούπολη... και εμάνθανε τα παιδιά γράμματα και έκαμε εις τας Σέρρας χρόνους τριάντα πέντε» ii. Στον κώδικα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών αναφέρεται ότι το 1645 δάσκαλος στις Σέρρες ήταν ο Παπακυριαζής iii.

Διερωτάται όμως κανείς: στις Σέρρες δεν άνοιξε επίσημο σχολείο με την έκδοση της πατριαρχικής εγκυκλίου του Ιερεμίου Β΄ το 1593, με την οποία προτρέπονταν οι κατά τόπους Μητροπολίτες να ιδρύσουν Σχολεία, «ώστε τα θεία και ιερά γράμματα δύνασθαι διδάσκεσθαι, βοηθείν δε κατά δύναμιν τοις εθέλουσιν διδάσκειν και τοις μαθείν προαιρουμένους» iv, Πρέπει από τότε να ανατέθηκε στους παραπάνω διδασκάλους από μέρους της Μητροπόλεως Σερρών να διδάσκουν στα Ελληνόπουλα είτε κατ' ιδίαν στα σπίτια τους, είτε σε κάποια κελλιά του κάθε ενοριακού ναού.

Από τις πληροφορίες του Παπασυναδινού φαίνεται ότι το πρώτο επίσημο σχολείο στις Σέρρες, στα χρόνια της τουρκοκρατίας, λειτούργησε όπως και τα ιδιωτικά προηγουμένως, διότι οι ίδιοι ιερείς και στα ίδια κελλιά ή στον ίδιο νάρθηκα του ενοριακού ναού ή του μοναστηριού συνέχισαν το έργο τους με την επίσημη διαταγή της Εκκλησίας. Με τον ελάχιστο μισθό που έπαιρναν οι ιερείς ή μοναχοί μπορούσαν χωρίς πολλά έξοδα και ιδιαίτερο διδακτήριο να λειτουργήσουν αφανώς και ανεπίσημα σχολεία με μειωμένο αριθμό μαθητών. Αυτό το σχολείο επέβαλλαν οι τότε συνθήκες της τουρκοκρατίας, το λεγόμενο κρυφό σχολείο. Το ερώτημα όμως είναι, από πότε άρχισε το επίσημο με την άδεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σχολείο;

Ο Εμμανουήλ Φωτιάδης, στην επιστολή του προς Φιλοπατριδην το 1835, γράφει ότι οι Σερραίοι «επιμελήθησαν φιλοτίμως και συνέστησαν προ πολλών ήδη χρόνων το σχολείο μας». Μερικοί συμπεραίνουν ότι αυτό το επίσημο σχολείο στις Σέρρες συνεστήθη προ του 1735. Το χρυσόβουλο του ηγεμόνα της Ουγγροβλαχίας Νικολάου Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, που εκδόθηκε το 1722, με το οποίο χορηγούνται στη Σχολή Σερρών κάθε χρόνο τριακόσια γρόσια, γράφει: «Επειδή ήδη εις την επαρχίαν της πολιτείας Σερρών πολλοί πιστοί και ευλαβείς ορθόδοξοι χριστιανοί ενυπάρχουσι, εστερημένοι σχολείου και διδασκάλου δια τας καιρικές περιστάσεις, ευλόγως και ανγκαίως εκρίναμε συατήσαι κακεί σχολείο Ελληνικών μαθημάτων εις προκοπήν και επίδοσιν μαθήσεως των εκείσε χριστιανών και ημετέραν σωτηρίαν» v.

Από την παραπάνω πληροφορία φαίνεται ότι η επίσημη Σχολή στις Σέρρες άρχισε να λειτουργεί το 1722. Εξ άλλων όμως πληροφοριών φαίνεται ότι προϋπήρχε Σχολή, που έκλεισε λόγω μη ευρέσεως και των ελαχίστων οικονομικών πόρων.

Ερευνώντας τον Μητροπολιτικό κώδικα Σερρών, που άρπαξαν οι Βούλγαροι το 1916 και δεν τον επέστρεψαν ακόμη, βλέπουμε ότι το 1706, την Κυριακή της Πεντηκοστής, ο μητροπολίτης Στέφανος απένειμε οφίκια σε κληρικούς, μεταξύ των οποίων ήταν του διδασκάλου του Ψαλτηρίου στον παπα-Σιδεράκη, του διδασκάλου του Αποστόλου στον παπα-Παρίση, του διδασκάλου του Ευαγγελίου στον παπα-Μάρκον, πράγμα που μας εμβάλλει τη σκέψη ότι στις Σέρρες υπήρχε και προ του 1722 Σχολή και ότι τα οφίκια δόθηκαν στους παραπάνω ιερείς επειδή διδασκαν στη Σχολή ως διδάσκαλοι ειδικότητας αντίστοιχα του Ψαλτηρίου, του Αποστόλου και του Ευαγγελίου vi.

Η Σχολή φαίνεται ότι ήταν οργανωμένη με διδασκάλους ειδικότητας και προ της επιχορήγησης του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, αλλά έκλεισε για οικονομικούς λόγους προσωρινά. Τούτο φαίνεται και από την πληροφορία που έχουμε ότι στις Σέρρες και προ του 1722 διδασκαν ως αναγνωρισμένοι διδάσκαλοι μεταξύ των ετών 1696-1702 ο Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος, το 1719 ο λόγιος Αναστάσιος Πώπας από τα Ιωάννινα και μαζί του μέχρι το 1730 ο Σπύρος Ιωάννου. Για να συνυπηρετούν φαίνεται ότι υπήρχε οργανωμένη Σχολή στις Σέρρες vii.

Η λειτουργία της Σχολής κάθε φορά εξαρτάτο από τα οικονομικά. Το 1730, όταν οι ηγεμόνες της Ουγγροβλαχίας διέκοψαν την επιχορήγία, κινδύνευσε και πάλι να κλείσει. Το 1735, όταν ανέλαβε ο μητροπολίτης Γαβριήλ τη Μητρόπολη Σερρών, γράφει ιδιοχείρως στον κώδικα της Μητροπόλεως: «Πρώτον μεν η σχολήν τη Μητροπόλει ταύτη και πολιτεία αποκατέστησεν, ην εύρομεν ουχ όπως ημελημένην, αλλά και όλως εξιτηλον και, ως ειπείν οίον τι φυτόν ευγενές εκ ριζών δε ανεσπασμένην, ώστε ουδέ είναι ελπίδα έτι αναβιώσεως» viii.

Οι μισθοί των διδασκάλων και τα έξοδα συντήρησης της Σχολής αναφέρεται ότι καταβάλλονταν από τους τόκους ενός κεφαλαίου τεσσάρων χιλιάδων πεντακοσίων (4500) γροσίων, επειδή όμως δεν αρκούσαν οι τόκοι, φρόντιζαν πάντοτε να ενισχύσουν το ταμείο με εισφορές και δωρεές. Για τη διαχείριση μάλιστα των οικονομικών, από τα οποία εξαρτάτο το κλείσιμο ή το άνοιγμα, η ακμή ή η παρακμή της Σχολής των Σερρών, διορίστηκαν επί μητροπολίτου Ματθαίου καθολικοί επίτροποι, «όπως φροντίζωσι υπέρ της καλής καταστάσεως και συνάζοντες τον διορισμένον του διδασκάλου μισθόν» ix. Έτσι φαίνεται ότι για τη λειτουργία της Σχολής γίνονταν έρανοι, που δυστυχώς δεν απέδιδαν πάντοτε. Γι' αυτό διέκοψε τη λειτουργία της και πάλι προσωρινά η Σχολή των Σερρών.

Τούτο έθιξε το φιλότιμο των προυχόντων και των ευημερουσών τότε συντεχνιών της πόλεως, οι οποίοι από κοινού συνεδρίασαν το 1800 υπό την προεδρία του μητροπολίτου Κωνσταντίνου και επέβαλαν δύο παράδες φόρο σε κάθε φορτίο βάμβακος, πρόσφεραν όμως και οι ίδιοι σημαντικές εισφορές. Η ακμή του εμπορίου του βάμβακος, μεταξύ Σερρών και Βιέννης και άλλων πόλεων του εξωτερικού, απέδωσε μεγάλα ποσά από το φόρο. Επίσης η μεγάλη δωρεά του Σερραίου Ιωάννου Κώνστα από δέκα χιλιάδες οκτακόσια (10800)

φιορίνια εξασφάλισε μεγάλο κεφάλαιο για την απρόσκοπτη λειτουργία της Σχολής x. Στους δωρητές συγκαταλέγεται και ο αρχηγός της Επανάστασεως του 1821 Εμμανουήλ Παππάς.

Οι σχολάρχες και οι διδάσκαλοι που υπηρέτησαν στις Σέρρες υπήρξαν διακεκριμένοι. Εκτός από τους παραπάνω που αναφέραμε, γίνεται λόγος στον κώδικα της Μητρόπολης Σερρών στις 18 Οκτωβρίου 1742 ότι ως σχολάρχης υπηρετούσε τότε στις Σέρρες ο Νικόλαος Σχολάριος, ο οποίος αργότερα το 1748 έγινε μητροπολίτης Λίτζας Αγράφων με το όνομα Νεκτάριος. Το 1805-1813 σχολάρχης διετέλεσε ο Προδρομίτης λόγιος, Σερραίος την καταγωγή, ιεροδιάκονος Χρύσανθος.

Το 1815 σχολάρχης έγινε ο αρχιμανδρίτης Ιγνάτιος Σκαλιώρας από τη Ραψάνη, αλλά μαζί του δίδασκε στη Σχολή και ο μοναχός Κύρος ο Αργυροκαστρίτης. Στη σχολαρχία του Σκαλιώρα η Σχολή παρήκμασε και γι' αυτό ο τότε μητροπολίτης Σερρών Χρύσανθος κάλεσε από τη Σχολή Μελενίκου ως σχολάρχη τον Μηνά Μηνωίδη, που ασχολήθηκε με την παλαιογραφία και τη συλλογή αρχαίων χειρογράφων. Αυτός δίδαξε φιλοσοφία και γραμματική xi. Διδακτικό προσωπικό της Σχολής το διάστημα αυτό ήταν ο Κωνσταντίνος Μηνιάτης ο Κωτσιαίος και ο Ιωάννης από το Αργυρόκαστρο. Του δευτέρου το όνομα αναφέρεται σε εντοιχισμένη ενεπίγραφη πλάκα στο ναό των Αγίων Αναργύρων των Σερρών.

Από το 1819 μέχρι το 1821 και από το 1830 μέχρι το 1831 διετέλεσε σχολάρχης ο ενάρετος, υποδειγματικός παιδαγωγός και εξαίρετος ελληνιστής Αδάμος Ζαμπέκος xii, που ήλθε από τη Σχολή Μελενίκου και επέστρεψε σ' αυτή το ενδιάμεσο διάστημα. Ο Μελενίκος, ο ακρίτας του Βορρά, είχε αξιόλογη Σχολή. Στο ενδιάμεσο διάστημα 1823-1830 τη σχολαρχία ανέλαβε ο Σιατιστεύς Αργύριος Παπαρίζος, τον οποίον εγκωμιάζει ο Εμμανουήλ Φωτιάδης στην επιστολήν του προς τον Φιλοπατριδην, ότι απέδωσε πολλούς πνευματικούς καρπούς και ανέδειξε μαθητές που έγιναν μεγάλοι επιστήμονες xiii. Λόγω της προστριβής του με τον τότε μητροπολίτην Άνθιμον, ο Παπαρίζος παραιτήθηκε για μια τετραετία. Ο νέος μητροπολίτης Γρηγόριος Φουρτουσιάδης, ο μετέπειτα Οικουμενικός Πατριάρχης, αναγνώρισε την αδικία και τον προσκάλεσε να έλθει και πάλι στις Σέρρες, γράφοντας επαινετικά λόγια για τους Σερραίους: «Εμακαρίζομεν εμαυτὸν ευτυχὴ και ευδαίμονα αποκαλούντες, ὅτι ελάχομεν επαρχίαν πλουτούσαν, επαρχιωτῶν φιλομούσων, αγαπῶντων την παιδείαν, τιμώντων τας μούσας, περιποιουμένων τους ελλογίμους και νοούντων τα αληθῆ της πατριδος συμφέροντα» xiv.

Ο Παπαρίζος μετά χαράς επανήλθε και συνεργάστηκε ολόψυχα με όλους τους παράγοντες της πόλεως Σερρών για την ανάπτυξη της παιδείας και την ανοικοδόμηση νέου διδακτηρίου της αλληλοδιδασκτικής Σχολής. Προς το σκοπό αυτόν έστειλαν αργότερα με δαπάνες της Σερραϊκής κοινότητας τον Κουτλομουσιανό μοναχόν-Νεοφύτο Καλούδη για μετεκπαίδευση στο Άργος. Μετά από πολύμηνο εκπαίδευση μετέφερε τις μεθόδους της αλληλοδιδασκτικής στις Σέρρες και εργάστηκε αποτελεσματικά για πολλά χρόνια. Στο διάστημα της πρώτης σχολαρχίας του εναρέτου και φιλανθρώπου, υποδειγματικού οικογενειάρχη Παπαρίζου, εδίδαξε στη Σχολή των Σερρών και ο υιός του Εμμανουήλ Παππά, ο Μιχαήλ, συγγραφέας του βιβλίου «Αρχαί Γραμματικής Ελληνικής διά τους αρχαρίους», Βιέννη 1827. Μετά την επανάσταση του 1821 δίδαξε στις Σέρρες ο Ηπειρώτης Ευάγγελος Μέξης ή Μεξικός, στενός φίλος του Καποδίστρια, συγγραφέας και μεταφραστής διαφόρων έργων.

Από το 1837 ανέλαβε τη σχολαρχία ο σοφός διδάσκαλος του Γένους, με σπουδές στο εξωτερικό, Εμμανουήλ Φωτιάδης χν. Αυτός φρόντισε με ζήλο για τη μόρφωση των θηλέων στις Σέρρες και πλούτισε τα σχολεία με βιβλιοθήκες και εποπτικά όργανα διδασκαλίας. Λόγω του ανήσυχου πνεύματός του και της μεγάλης του δραστηριότητας, συκοφαντήθηκε στους Τούρκους και εξορίστηκε στην Κομοτηνή το 1814. Μετά από ένα χρόνο επέστρεψε και ανέλαβε τη διεύθυνση του Ελληνικού σχολείου της Θεσσαλονίκης. Οι πολλές όμως κακουχίες των οδήγησαν πρόωρα στο θάνατο. Οι Σερραίοι τον τίμησαν ως μέγαν της Μακεδονίας γόνον και διδάσκαλον και του ανήγειραν μνημείο στην αυλή της Ελληνικής Σχολής. Σχολάρχης διετέλεσε και ο αρίστης φήμης διδάσκαλος Σερραίος Αντώνιος.

Η Σχολή των Σερρών ήκμασε και επί της σχολαρχίας του Ιωάννου Πανταζίδη. Αυτός σπούδασε με έξοδα της κοινότητας Σερρών στη Γερμανία και διέπρεψε αργότερα ως καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι Σερραίοι φρόντιζαν να έχουν μετεκπαιδευμένο στο εξωτερικό διδακτικό προσωπικό στη Σχολή, για αυτό και διέθεταν μεγάλα ποσά για υποτροφίες.

Ο Πανταζίδης οργάνωσε με πολύ ζήλο το Σύλλογο προς διάδοση των ελληνικών γραμμάτων χνί. Στη σχολαρχία τον διαδέχθηκαν κατά σειρά ο Ν. Χαλκιάπουλος και ο Χριστόφορος Σαμαρτζίδης.

Από το 1835 λειτούργησαν στις Σέρρες ξεχωριστά σχολεία αρρένων και θηλέων, η Αλληλοδιδακτική Σχολή, το Παρθεναγωγείο και η Αστική Σχολή με πλήρες προσωπικό, από πέντε και πλέον διδασκάλους καθένα.

Οι Σερραίοι από πολύ ενωρίς στράφηκαν στο εμπόριο, πλούτισαν, διοργάνωσαν την Ελληνική κοινότητα και ανέδειξαν την πόλη τους ως ένα από τα σημαντικότερα και επίκαιρα κέντρα εθνικής δράσης του Μακεδονικού Ελληνισμού, πρότυπο πόλη των γραμμάτων και κέντρο παιδείας ολοκλήρου της Μακεδονίας. Γι' αυτό και ονομάστηκαν οι Σέρρες «Αθήνα του Βορρά».

Ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος, που ιδρύθηκε πρώτος από όλους τους Συλλόγους της Ελλάδος στις Σέρρες, συγκέντρωσε και συσπείρωσε ό,τι εκλεκτό είχε η πόλη σε επιστήμονες, κληρικούς και πατριώτες. Πρώτη η πόλη των Σερρών κατάργησε το αλληλοδιδακτικό σύστημα διδασκαλίας και μεταρρύθμισε τη Δημοτική εκπαίδευση σε βάσεις των νεοτέρων παιδαγωγικών αρχών. Εισηγάγε στην παιδεία το εξατάξιο Δημοτικό Σχολείο και το Εξατάξιο Γυμνάσιο. Ψυχή και μοχλός του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου των Σερρών από το 1871 μέχρι το 1881 υπήρξε ο εξαιρετός ιατρός Ιωάννης Θεοδωρίδης. Αυτός έφερε σε μεγάλη ακμή την εκπαίδευση στις Σέρρες.

Ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος είχε πολύπλευρο δράση: 1) Σπούδασε μη υποτροφίες δασκάλους στην Αθήνα και στο εξωτερικό και πλαισίωσε τα σχολεία με άριστα εκπαιδευμένους διδασκάλους. 2) Οργάνωσε βιβλιοθήκες για τους δασκάλους και τους μαθητές. 3) Ίδρυσε οικοτροφείο για τους μαθητές που προέρχονταν από την επαρχία και από άλλους νομούς. 4) Έκτισε αίθουσα θεάτρου και οργάνωσε θεατρικές παραστάσεις. 5) Ίδρυσε τυπογραφείο. 6) Διοργάνωσε παιδαγωγικά συνέδρια και ενημέρωσε όλους τους

δασκάλους στις νέες παιδαγωγικές αρχές. 7) Ίδρυσε πολλά Δημοτικά Σχολεία στην επαρχία. Συνεργαζόταν με όλους τους Φιλεκπαιδευτικούς Συλλόγους, των Αθηνών, της Κων/πόλεως κλπ., οι οποίοι, μαζί με τις ιερές Μονές του Τιμίου Προδρόμου και της Εικοσιφοινίσσης, με γενναίες εισφορές βοηθούσαν οικονομικά στην ίδρυση και συντήρηση των νέων σχολείων xvii, τα οποία όμως χρειάζονταν δασκάλους εκπαιδευμένους στις νέες μεθόδους παιδαγωγικής και διδακτικής.

Ο Εμμανουήλ Φωτιάδης έγραφε στον Φιλοπατρίδη ότι «δια να ελευθερωθώμεν από την ανάγκην να επιτρέπωμεν την νεολαίαν μας εις χείρας διδασκάλων αλλοδαπών και με τόσην δυσκολίαν ευρισκομένων, πρέπει να εκπαιδύσωμεν δασκάλους» xviii. Το αλληλοδιδακτικό σχολείο δεν απέδιδε, γι' αυτό με έμπνευση και εισήγηση του Δημητρίου Μαρούλη ιδρύθηκε για πρώτη φορά στις Σέρρες, στον τότε υπόδουλο αλύτρωτο Ελληνισμό, Διδασκαλείο Αρρένων. Το Διδασκαλείο αυτό, όπως αναφέρει ο Γ. Τσιάκας στο Ημερολόγιο της Ανατολής του 1889, είναι το πρώτο που ιδρύθηκε στο οθωμανικό κράτος. Είχε τέσσερις τάξεις, από τις οποίες η μία ήταν προκαταρτική και οι τρεις κανονικές.

Ο Δ. Μαρούλης χίχ από τα Ιωάννινα ήταν άνδρα δραστήριος, ευφυής, πολυμαθής, δεινός ρήτορας, διδάκτορας της φιλοσοφίας του πανεπιστημίου της Τιβίγγης. Προσελήφθη το 1870 ως διευθυντής του ημιγυμνασίου Σερρών. Συνεργάσθηκε με τους Συλλόγους των Σερρών και με επιχορηγήσεις της Γερμανικής Ιεραποστολικής Εταιρείας Barmen, καθώς και γενναίες εισφορές των Σερραίων ίδρυσε το Διδασκαλείο Αρρένων. Για την ίδρυση «Μακεδονικού Ελληνικού Διδασκαλείου» ο Σερραίος Ιωάννης Κόκκινος άφησε με διαθήκη το 1870 τρεις χιλιάδες οκτακόσιες δέκα (3810) οθωμανικές λίρες.

Το Διδασκαλείο των Σερρών «ηργάσθη εθνικότατα, καταστάν το χαρακώμα του εθνικού και θρησκευτικού αισθήματος του λαού της Ανατολικής Μακεδονίας, προ του οποίου εθραύοντο όλα αι προπανανδιστικάί προσπάθειαι του Βουλγαρισμού», όπως γράφει η Έλλη Βλάχου στο βιβλίο της «Η παιδεία εις τας τουρκοκρατούμενας Σέρρας». Είχε αρτιότατο διδακτικό προσωπικό και διδάσκονταν όλα τα μαθήματα μιας καλώς οργανωμένης Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Διδασκόταν επιπλέον και η γερμανική γλώσσα.

Δυστυχώς ο Δ. Μαρούλης, λόγω του αδιάλλακτου χαρακτήρα του, ήρθε σε σύγκρουση με τον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο και αντικαταστάθηκε από τη διεύθυνση του Διδασκαλείου με τον Βράνο Βωζάνην. Αυτός όμως προέβη στη σύσπαση νέου Συλλόγου με την ίδια επωνυμία και ίδρυσε δεύτερο Διδασκαλείο στις Σέρρες με τις επιχορηγήσεις των Γερμανών. Έτσι για ένα διάστημα υπήρχαν στις Σέρρες δύο Διδασκαλεία, τα οποία για λόγους οικονομικούς διαλύθηκαν, πρόσφεραν όμως πολλές εθνικές υπηρεσίες στην κρίσιμη εκείνη εποχή. Εκατοντάδες απόφοιτοι του Διδασκαλείου Σερρών διδάξαν σ' όλα τα Ελληνικά Σχολεία του αλύτρωτου Ελληνισμού. Από την πόλη των Σερρών «ως από φωτεινής εστίας, εισήχθη η νέα κληθείσα παιδαγωγική μέθοδος εις τα σχολεία ου μόνον πολλών Μακεδονικών επαρχιών, αλλά και εις αυτήν την Κωνσταντινούπολιν και λοιπήν Θράκην, εις την Μικράν Ασίαν και Ήπειρον και Αλβανίαν», γράφει χαρακτηριστικά ο Ευάγγελος Στρατής χχ.

Περιήλθαν στα χέρια μου χειρόγραφα κείμενα του δασκάλου Δημητρίου Παπαζαχαρίου, αποφοίτου του Διδασκαλείου Σερρών το 1884, από τα οποία φαίνεται πώς εργάζονταν οι δάσκαλοι της εποχής εκείνης. Ο Παπαζαχαρίου καταγόταν από το Άγιο Πνεύμα Σερρών και

υπηρέτησε ως δάσκαλος είκοσι δύο χρόνια στα μέρη του Πόντου, στην Τραπεζούντα, στη Σαμψούντα, στην Κερασούντα και στο Ερζερούμ. Τα βιβλία που χρησιμοποιούσε ήταν χειρόγραφα δικά του. Βρέθηκε το αναγνωστικό της Β΄ τάξης με τίτλο «Το σχολείο και η πατρική οικία» και δύο γεωγραφίες της Ευρώπης και η Γενική Γεωγραφία, που γράφτηκαν από τον ίδιον. Αν ένας δάσκαλος του Διδασκαλείου Σερρών πρόσφερε τόσα πολλά στην τότε Ελληνική παιδεία, ας αναλογισθούμε τι έργο πρόσφεραν εκατοντάδες δάσκαλοι του ίδιου Διδασκαλείου.

Η ακμή της παιδείας στις Σέρρες συνεχίστηκε και μετά το κλείσιμο των Διδασκαλείων. Ο Ευάγγελος Στρατής χαρακτηρίζει τη δεκαετία του 1880-1890 «ως λαμπρά περίοδο της ακμής των εκπαιδευτηρίων της Ελληνικής κοινότητας των Σερρών, χρυσοίς γράμμασι ανάγραπτος εν τη ιστορία αυτών» χχι

Το 1885, γράφει ο «Νεολόγος» της Κωνσταντινουπόλεως, φοιτούσαν στα δεκαπέντε σχολεία της κοινότητας των Σερρών χίλιοι επτακόσιοι εβδομήντα (1770) μαθητές και μαθήτριες, με διδακτικό προσωπικό σαράντα πέντε διδασκάλους.

Οι περισσότεροι σχολάρχες ήταν απόφοιτοι του πανεπιστημίου και μετεκπαιδευμένοι στο εξωτερικό χχι, όπως: 1) Ο Αθανάσιος Φυλακτός, από την Ηράκλεια Σερρών, απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής των Αθηνών με μετεκπαίδευση στην Ίενα, το Μόναχο και τη Λειψία. Υπηρέτησε ένδεκα χρόνια στις Σέρρες. 2) Ο Πέτρος Παπαγεωργίου, από τη Θεσσαλονίκη, που ανήκει στους μεγάλους εκπαιδευτικούς και συγγραφείς της Μακεδονίας. Απόφοιτος της Φιλοσοφικής Αθηνών με μετεκπαίδευση στα Πανεπιστήμια της Λειψίας και του Βερολίνου και αργότερα στην Ιταλία. Στα τέσσερα χρόνια που υπηρέτησε στις Σέρρες ως γυμνασιάρχης ενεδείχθη πρωτοπόρος ερευνητής της ιστορίας και της τοπογραφίας της πόλης κι της περιοχής των Σερρών και έγραψε το γνωστό έργο «Αι Σέρραι και τα προάστεια αυτής». 3) Ο Λεωνίδας Παπαπαύλος από τη Σιάτιστα, απόφοιτος της Φιλοσοφικής Αθηνών με μετεκπαίδευση στη Λειψία της Γερμανίας. Έμεινε απί των επάλξεων της παιδείας ως γυμνασιάρχης στις Σέρρες και έγινε εθνομάρτυς, διότι οι Βούλγαροι τον θανάτωσαν με τον πιο άγριο τρόπο κατά την αποχώρησή τους. 4) Ο Ευάγγελος Στρατής, από το Ροδολαίβος, απόφοιτος της Φιλοσοφικής Αθηνών με μετεκπαίδευση στη Σορβόνη και το Παρίσι. Δίδαξε στις Σέρρες είκοσι πέντε χρόνια, στην αρχή ως καθηγητής και μετά ως διευθυντής του Παρθεναγωγείου χχι. 5) Ένας άλλος πραγματικός δάσκαλος και εθναπόστολος, απόφοιτος της Φιλοσοφικής Αθηνών, υπήρξε στις Σέρρες ο Χριστόφορος Σαμαρτζίδης, ο οποίος λόγω των πολλών του υπηρεσιών παρασημοφορήθηκε με το παράσημο του Σωτήρος. 6) Διακεκριμένος διδάκτορας της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Ίέννης της Γερμανίας, που υπηρέτησε στα σχολεία των Σερρών, υπήρξε ο Ιωάννης Δέλιος. Για οκτώ χρόνια διηύθυνε το Ημιγυμνάσιο, το οποίο με τις ενέργειές του προήχθη σε εξατάξιο Γυμνάσιο, ισότιμο με τα Γυμνάσια του ελληνικού κράτους. Στο Γυμνάσιο αυτό προσήλθαν μαθητές από όλα τα μέρη του υπόδουλου Ελληνισμού. Ιδρύθηκε επίσης σ' αυτό ένα τμήμα Διδασκαλείου για τη μόρφωση δασκάλων. Παράλληλα με το Διδασκαλείο αρρένων ιδρύθηκε και Παρθεναγωγείο από το 1853, το οποίο εξελίχθηκε σε Κεντρικό Παρθεναγωγείο και μετά σε Διδασκαλείο Θηλέων.

Το έργο του ανωνύμου πλήθους των διδασκάλων και διδασκαλισσών, που απεφοίτησαν από τα εκπαιδευτήρια των Σερρών και δίδαξαν στα τρομοκρατημένα από τους

βουλγαροκομιτατζήδες χωριά της Μακεδονίας, ήταν τεράστιο. Χωρίς την αυτοθυσία των νεαρών αυτών βλαστών, που με εθνικό παλμό και ζήλο προσήλθαν οικειοθελώς στις τάξεις των εκπαιδευτικών, δεν θα καρποφορούσε ο Μακεδονικός Αγώνας. Με την αναπτυγμένη παιδεία απέτυχε κάθε ξένη προπαγάνδα στον προσηλυτισμό της. Τα ιδρυθέντα στις Σέρρες ξένα σχολεία των Βουλγάρων, Ρουμάνων και Σέρβων, παρ' όλα τα δελεαστικά μέσα που διέθεσαν, δεν μπόρεσαν να επιβιώσουν λόγω ελλείψεως μαθητών.

Κέντρο παιδείας από το 19ο αιώνα υπήρξε και η Ηράκλεια, όπου λειτούργησαν πολυθέσια σχολεία αρρένων και θηλέων και κατωτέρα Γεωργική Σχολή με ωραία διδακτήρια, καθώς και η Αλιστράτη με την Κεντρική Ελληνική Σχολή και το Ημιγυμνάσιό της.

Το ίδιο φιλεκπαιδευτικό πνεύμα εκδηλώθηκε στη Νιγρίτα και τα μεγάλα χωριά της περιοχής Σερρών. Δικαίως λοιπόν γράφει η Έλλη Βλάχου ότι «δεν μας εκπλήττει ο χαρακτηρισμός, τον οποίο έδωκαν ξένοι ερευνηταί των προβλημάτων της Βαλκανικής, ερευνηταί κάθε άλλο παρά φίλοι των Ελλήνων, όπως ο καθηγητής Gustav Weigand, ο οποίος τονίζει ότι αι Σέρραι έχουν παίξει δια τον Ελληνισμόν τον αυτόν ρόλον, τον οποίον έπαιξε η Αχρίς δια τον Βουλγαρισμόν, ως πολιτικόν και εθνικόν εκκλησιαστικόν κέντρον».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Εισήγηση στο Συμπόσιο με θέμα «Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την τουρκοκρατία», το οποίο οργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη από τη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου.

i Κ. Παπαδοπούλου – Κεραμέως, Συμπληρώσεις τοις περι Σερρών ειρημένοις. Βυζαντινά Χρονικά Πετροπόλεως, 1894, σελ. 672.

ii Γ. Καφταντζής, Η Σερραϊκή χρονογραφία του Παπασυναδινού. Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης, 1989, σελ. 7, 32, 60.

iii Γαβριήλ Κουντιάδου, Οι διδάξαντες εν Σέρραις προ του Εμμανουήλ Φωτιάδου. Εφημ. Πρόοδος Σερρών 9.11.1933.

iv Κ. Σάθα, Βιογραφικό σημείωμα περι του Πατριαρχ. Ιερεμία Β' 1870 σελ. 82.

v Εμμαν. Φωτιάδης, Επιστολή προς τον εν Σέρραις Φιλοπατριδην, Εκκλησιαστ. Φάρος Αλεξανδείας 1911, σελ. 478-482.

vi Π. Παπαγεωργίου, Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περι τας Σέρρας και η Μονή Ιωάννου του Προδρόμου. Θεσσαλονίκη 19882 (έκδοση Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών), σ. 41 (φωτομηχανική ανατύπωση από την Byzantinische Zeitschrift 1884).

vii Έλλης Αγγέλου – Βλάχου, Η Παιδεία εις τας τουρκοκρατουμένας Σέρρας. Αθήναι 1935, σελ. 7-8.

viii Παπαγεωργίου, ενθ. αν., σελ. 280.

ix Ένθ' αν.

x Μακεδονικόν Ημερολόγιο 1909, σελ. 146.

xi Έλλη Βλάχου, ενθ' αν., σελ. 12-15.

xii Ένθ' αν., σελ. 21-24.

xiii Εμμ. Φωτιάδου, ένθ' αν., σελ. 10-11.

xiv Έλλης Βλάχου, ένθ' αν., σελ. 17.

xv Π.Θ. Πέννα, Ιστορία των Σερρών. Από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεώς των υπό των Ελλήνων, 1383-1913. Αθήναι 19662, σ. 414, 416.

xvi Μακεδονικόν Ημερολόγιον 1909, σελ. 273-277.

xvii Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών 1870-1872, Θεσσαλονίκη 1872.

xviii Εμμανουήλ Φωτιάδου, ένθ' αν., σ. 24.

xix Β. Ι. Τζανακάρη, Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών, σελ. 66-69.

xx Μακεδονικόν Ημερολόγιον 1909, σελ. 152.

xxi Ευαγγέλου Στράτη, Ιστορία των εκπαιδευτηρίων της πόλεως Σερρών, Μακεδονικόν Ημερολόγιον 1909, σελ. 144-154.

xxii Π. Θ. Πέννα, Ιστορία των Σερρών, ένθ' αν., σελ. 393-438.

xxiii Νίκου Ζ. Νικολάου, Σκαπανείς της ιστοριογραφίας και προβλήματα της ιστορίας των Σερρών. Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 9-10 και 13-14. <http://www.serrelib.gr/arthra.php?id=6>